JAKŠA RAVLIĆ

PETAR PRERADOVIĆ U ZADRU

Ako promotrimo čitav život Petra Preradovića (1818–1872), brzo ćemo se uvjeriti, da je u njemu najvažniji period za hrvatsku književnost onaj, koji je odlučio, da pjesnik piše na hrvatskom jeziku, kad je stvarno počeo pisati na našem jeziku i dao prvu zbirku pjesama vezavši se time do smrti kao pjesnik i borac potrebâ, nadâ i željâ svoje domovine. Prema tome ovaj prijelomni period je u Preradovićevu životu vrlo važan, jer se radilo o tome, da sin naše zemlje, odgojen u tuđem duhu, sâm odluči da prekida pjesničkim stvaranjem na tuđem jeziku i da usvoji domovinske glavne ideale, pa da – sprečavan uniformom aktivnog austrijskog oficira – nastavi, koliko je moguće više, služiti tadašnjim idealima svoje rodne grude, pojačavši redove boraca, koji su počeli radom početkom četvrtog desetljeća devetnaestog stoljeća u Hrvatskoj na prosvjetnom, općenito na kulturnom polju, s elementima političkih odnosa hrvatskog naroda prema ostalima na slavenskom jugu, u slavenskom svijetu, a po tome i u čitavoj Evropi.*

Branko Vodnik, dijeleći pjesnički razvoj Preradovićev u tri doba,[1] naziva prvo doba vrijeme »Prvijenaca« (1844–1846). Ne ulazeći zasad u taj problem, u ovoj će raspravi biti obrađen period života i rada Petra Preradovića od časa kad je Preradović počeo prvi put misliti na Zadar, kao dalmatinski grad, u kome će on boraviti, vršeći vojničku službu, do premještaja iz Zadra. Taj period pada između godina 1842. i 1847., ili potanje kazano, krajem 1842.,[2] kad je austrijski pješadijski

* Prvi, koji se ozbiljnim prilogom osvrnuo na Preradovićev život i rad u Zadru, jest Vjekoslav MAŠTROVIĆ, *Bibliografija književnih radova Petra Preradovića, kao i pjesama, članaka i rasprava o njemu objavljenih u Zadru.* Izdala Naučna biblioteka u Zadru kao prilog izložbi *»Preradović i Zadar«* (povodom 80-god. smrti pjesnikove), Zadar 1952. U prvom se dijelu Vjek. Maštrović u kraćem uvodu osvrće na život Preradovićev u Zadru; zatim daje bibliografiju: A) književnih radova Petra Preradovića (1844–1850) i B) književnih radova o Petru Preradoviću (1872–1918), koji su objavljeni u Zadru.

[1] Branko *Drechsler* (Vodnik), Petar Preradović, Zagreb 1903, str. 8.

[2] P. *Preradović*, Izabrane pjesme (s uvodom M. Šrepela), Zagreb, izd. Matice hrvatske, 1890, str. IV.

puk barun Bakonyi br. 33 (kasnije grof Gyulai) bio premješten u Zadar iz Milana, dotadašnjeg mjesta boravka, do odlaska iz Zadra 20. lipnja 1847.[3]

Prema tome, u raspravi će se pregledati: I. Preradović od Milana do Zadra, od kraja 1842. do srpnja 1843.; II. boravak njegov u Zadru (1843–1847); III. književni rad Preradovića u Zadru: u »Zori dalmatinskoj«, »Prvijenci«. Zaključak.

I

Petar Preradović je svršio Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu krajem školske godine 1837./1838., što će značiti, najkasnije u kolovozu 1838., kad je dobio dvomjesečni dopust, da posjeti majku bez putovanja, te je krajem iste godine pošao svome puku baruna Bakonyi br. 33 u Milan. U tome puku bilo je nekoliko oficira Hrvata, »ali živjeli smo – kaže sam Preradović – u vojničko-njemačkom duhu; malokad nam je na um palo, da progovorimo koju rieč u svome jeziku«.[4] Tek ga je Ivan Kukuljević sklonio, kad je došao u Milan godine 1840., poslije duga nagovaranja, da počne prevoditi s hrvatskoga na njemački i pisati pjesme iz narodnog života na njemačkom jeziku. Kad je Kukuljević otišao iz Milana početkom 1841., izišavši iz vojske, kaže Preradović, da s Kukuljevićem ode »i sve ono, što je od mene učinio, ja padoh opet u prijašnju nemarnost, u kojoj bi(h) bio i ostao, da ne bude godine 1842. naša pukovnija premještena u Dalmaciju«,[5] t. j. u Zadar. Po riječima Preradovićevim čini se, da tada on nije znao, da njegov puk putuje u Zadar.

Puk Preradovićev krenuo je 13. lipnja 1842. iz Milana prema Veneciji. »U Mletcih kod regimente Karola Ferdinanda broj 51 bijaše slučajno mnogo hrvatskih, narodnim duhom oduševljenih oficira, na čelu im poznati Špiro Dimitrović, vatreni domorodac i valjan narodni spisatelj.« Razumljivo je, da su se oficiri jednog i drugog puka brzo našli i upoznali. Osim toga, puk Karla Ferdinanda br. 51 bio je već dulje u Veneciji, pa su oficiri ovog puka bili sigurno vodiči onima puka Bakonyi br. 33 po gradu. U ophođenju brzo su se upoznali i tko kojoj naciji pripada. Kako je puk Karla Ferdinanda br. 51 imao, čini se, svjesnije oficire našeg podrijetla, što će biti zasluga – kako ćemo kasnije vidjeti – u prvom redu Špira Dimitrovića, on je odmah iskoristio priliku, da se jače poveže s našim ljudima iz puka Bakonyi, da razgovara s njima o prilikama kod nas u Zagrebu, o Ilirskom pokretu, o prilikama u Dalmaciji, te o situaciji kod Južnih Slavena, svih Slavena, općenito o te-

[3] Građa za povijest književnosti hrvatske, I, str. 134, 137.

[4] P. *Preradović*, Izabrane pjesme, Zagreb, 1890: »Crtice moga života«, str. III. (Unaprijed: Crtice moga života). – U »Nacrtu moga života«, upućenu Krešiću (Građa, I, 192), kaže Preradović, da je ostao kod majke dva mjeseca.

[5] P. *Preradović*, Crtice moga života, IV.

mama, koje su mlade ljude mogle zanimati. Preradović je Špiri Dimitroviću pričao o svojim poznanstvima u Zagrebu, o svojim razgovorima s Ivanom Kukuljevićem u Milanu, o časopisima »Danica«, »Croatia«, o tome, kako je Kukuljević sad *slobodan*, a oni, Preradović i Špiro Dimitrović, moraju za koru suha kruha gnjiti u vojsci,[6] i t. d.

U tim razgovorima sudjelovali su Preradović i »kolo« Špira Dimitrovića, t. j. njegovi drugovi iz puka Karla Ferdinanda br.51, jer sam Preradović kaže: »On (= Špiro Dimitrović) me odmah u svoje kolo primi; svako veče sastajali smo se kod njega; tu su se narodne pjesme pjevale, tu je bio samo razgovor o narodnih stvarih, tu su se čitale Kačićeve pjesme i t. d.«[7]

Kako se vidi, ovdje je Preradović sa Špirom Dimitrovićem i njegovim drugovima čitao *narodne pjesme*, pa dok moramo pretpostaviti, da je Preradović dotad znao vrijednost narodnih pjesama iz literature, ponajviše njemačke, a upotpunio svoje znanje u Zagrebu na prolasku u Italiju, zatim u razgovoru s Ivanom Kukuljevićem u Milanu, mislim, da je Preradović prvi put upoznao Kačićeve pjesme, odnosno njegov »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« baš u Veneciji, na sastancima sa Špirom Dimitrovićem. To proizlazi iz samih riječi Preradovićevih, kad kaže, da su se u društvu s Dimitrovićem i drugovima *pjevale narodne pjesme*, što će značiti, da su pjesme *znali*, a da su ih na zajedničkim sastancima, kao poznate, *pjevali*. Za Kačićeve pjesme kaže, da su ih *čitali*, a čita se ono, što je svima ili nekome nepoznato. Dok su Špiro Dimitrović i njegovi drugovi dobro poznavali i Kačića, jer su pod vodstvom Dimitrovićevim često čitali narodne i Kačićeve pjesme, ove su posljednje zbog Preradovića morali čitati, da ih tek upozna.[8] Zbog toga, mislim, da je Preradovićev početak pjesničkog rada na narodnom

[6] O svome teškome položaju u vojsci Preradović je vjerojatno često razgovarao s Kukuljevićem. Preradović je Kukuljeviću o tome pisao u pismu iz Milana, 30. VI. 1841.: ... »Ja, lieber Freund, es ist eine traurige Erfahrung in seinen schönsten Jahren den Wunsch zu hegen nochmal geboren zu werden, um nach seiner Neigung sich ein Plätzchen in der menschlichen Gesellschaft auszusuchen. Wie beneide ich dich und die glücklichen Verhältnisse, die dich umschliessen: eine schöne Vergangenheit liegt hinter dir und die heitere Gegenwart verspricht dir die glänzendste Zukunft. – Drum nütze den Flüchtigen Augenblick zu deiner Höhe hinaufblicken!« – U pismu iz Milana, 17. X. 1841., među ostalim kaže: ... »Tausendmal habe ich dich beneidet und beneide dich noch um deine Freiheit ...« (Građa, I. 100, 102, 108). Preradović je na početku svoje vojničke karijere, videći razne hrvatske plemiće kako neovisnije žive, jer su se građani teško probijali kroz život, osjetio težinu vojničkog zvanja, želeći slobodu, kakvu su uživali neki njegovi prijatelji, koji su mogli istupiti iz vojske, odolijevajući lakše borbi za dnevni život. Ista je misao zaokupljala i Špira Dimitrovića, jer će on nekoliko godina poslije ovoga časa napustiti vojsku, pošavši u penziju kao kapetan, pa su, gotovo bih kazao, posve sigurno, o tome razgovarali, jer im je to bila zajednička misao.

[7] P. *Preradović*, Crtice moga života, V.

[8] Ovo sam zaključio na temelju teksta, a kasnije provjeravanje mi je dalo pravo, jer je i sâm Preradović u »Nacrtu moga života«, upravljenu M. Krešiću, kazao, da je tu »prvi put čuo Kačićeve pjesme čitati i pjevati« ... (Građa, I, 193; – Naše gore list, 1862, br. 3 i 4, str. 28).

jeziku, baš u svezi sa svježim utiskom, koji je na nj ostavio umjetnički pjesnik na osnovi narodnoj, Kačić, jer je to baš za Preradovića, koji je obnavljao materinski jezik, bio ideal, pa je u svojoj prvoj pjesmi nastojao da se ugleda u njega.

Puk baruna Bakonyi br. 33, a s njim i Petar Preradović, ostao je u Veneciji 14 dana, vjerojatno dok su se vojnici odmorili i dok stigoše prijevozna sredstva, jer, iako nigdje ne piše, da je taj puk prebačen brodovima, morskim putem, potpuno sam uvjeren, da je bilo tako, jer se tako radilo poslije ovoga slučaja, pa nije bilo razloga, da se to ne učini i ovom prigodom,[9] to više, kad je trebalo da puk pođe takoreći gotovo usred Dalmacije, u Zadar.

Da je Preradovićev puk proboravio u Veneciji 14 dana, znamo po njegovim riječima. On kaže, da je u kolu drugova Špira Dimitrovića u Veneciji proveo »14 veselijeh dana«.[10] Kako smo gore vidjeli, oni su razgovarali, oni su šetali i upoznali taj lijepi talijanski grad, koji ima stotinu veza – veselih i tužnih – s našim narodom, napose s Dalmacijom, pa su sigurno i o tome razgovarali, to više, što je Špiro Dimitrović već nekoliko godina boravio u Veneciji, imajući prilike da upozna ne samo grad, već i ljude. Osim toga, za to vrijeme oficiri su se sastajali u većim (drugarske večeri) i manjim skupinama (kao što smo vidjeli kod Špira Dimitrovića u stanu), te su kao mladi ljudi tražili i nalazili zabave, pa ne moramo sumnjati, da je, pored ličnih briga i narodnih nevolja, koje su ih zaokupljale, bilo veselo. Ako tome pridodamo, da su Špira Dimitrovića pomagali njegovi iz Benkovca slanjem vina, sira, pršuta i sl.,[11] onda nam mora biti jasno, da je ne samo moglo biti, već i da je bilo veselo.

Tek u Veneciji je Petar Preradović, po mom uvjerenju, doznao, da njegov puk putuje u Zadar, u prvom redu, jer on to spominje tek u Veneciji pošto kaže, da su proboravili 14 dana u Veneciji. To će odgovarati istini, kad se zna, da je u Austriji – kao i u drugim vojskama – bio običaj, da se kretanje trupa drži tajnim, koliko je moguće više, pa dok je komandant puka to mogao znati, ali nije morao, isto tako viši oficiri, komandanti bataljona, komandiri četa i vodova, takve su stvari doznavali u posljednji čas, s tim da ne smiju kazati vojnicima. Zbog toga sam uvjeren, da je i Preradović, kao niži oficir, doznao tek u Veneciji, da njegov puk (Bakonyi br. 33) putuje u Zadar. Prema tome, u Veneciji je Preradović doznao, da će novo mjesto njegova boravka biti Zadar, njemu dotad poznati dalmatinski grad samo iz novina i iz geografije. U Veneciji je Preradović imao vrlo zgodnu prigodu da dozna više o tom gradu, da upozna istinu o stanju u njemu, kao i općenito

[9] Usp. J. *Ravlić*, Tajno društvo za osnivanje slavenskog carstva u puku Karl Ferdinand br. 51 u Veneciji god. 1844., Radovi Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru, sv. 3, str. 143, 147, 148, 150 i t. d.

[10] P. *Preradović*, Crtice moga života, V.

[11] Usp. J. *Ravlić*, o. c., iz čega proizlazi, da su Špiru Dimitroviću slala njegova braća ne samo ono, čega su oni kod kuće imali, već i novaca.

prilike u Dalmaciji, pa je sigurno iskoristio tu priliku. To mu je sigurno kazao njegov najbolji drug, iako tek upoznat u Veneciji, – Špiro Dimitrović. Špiro je po svojoj prirodi bio takav, kad ga Preradović ne bi ni pitao, da bi osjećao svojom dužnošću, da dragoga prijatelje upozna s prilikama u Zadru. Zato je posve sigurno, da je Preradović – budući da je kao obrazovan čovjek morao znati za Zadar – tek sada upoznao potanje prilike u njemu. Ne samo to, Špiro Dimitrović je sigurno uputio Preradovića, da se zbog pobližega upoznavanja javi Špirinim rođacima u Zadru, kao i to, da pođe u Benkovac, gdje će upoznati braću Špirinu.[12] Ne zna se, što je Špiro Dimitrović Preradoviću kazao u kulturnom pogledu, da li je Špiro znao za budućeg urednika »Zore Dalmatinske« i još koješta. U Zadru je god. 1838. izašao »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« od Andrije Kačića Miošića,[13] pa se nameće pitanje, da li je primjerak te knjige, koju je imao Špiro Dimitrović i čitao Preradoviću, bilo to izdanje! Osim te knjige u Zadru je do dolaska Preradovićeva u 3–4 posljednje godine izašlo nekoliko knjiga, koje su mogle zanimati Špira Dimitrovića: Božidar PETRANOVIĆ, Njekoliko rječi dalmatinskim Ilirima (Serbljima) prilikom nove 1839. godine od jednog domorodca, Zadar, Battara, 1839. Knjižica je tiskana dvostupačno, lijevi stupac ćirilicom, a desni latinicom. – Ana VIDOVIĆ, Bez mišljenja u ljubavi, vjerojatno kod braće Battara, u Zadru, oko 1840. – A. VIDOVIĆ, Anka i Stanko ili Dubrava Mojanka blizu Splita, Zadar 1841, i, možda, neke druge.[14]

I kad je došao dan polaska puka Bakonyi br. 33, odnosno Petra Preradovića, preko Jadrana u Zadar, sastali su se prije ili na samom odlasku prijatelji: Špiro Dimitrović i drugovi i Petar Preradović i njegovi drugovi, te je tom prigodom pala vrlo važna obaveza. Preradović je o tome pisao tri puta: prvi put u *»Crtice moga života«*, koje nose datum: »Glina 27. studenoga 1856«, drugi put (oko 1859) u rukopisu pisanu olovkom Ivanu Trnskome, a treći put za Miju Krešića *»Nacrt moga života«*, koji je nešto opsežniji, ali isto tako nepotpun. Ovaj posljednji je bio određen za »Naše gore list«.

Prvi put Preradović piše: ... »na polasku mome obveza se Špiro, da će na slavu hrvatskih oficira moje pukovnije sastaviti jednu pjesmu i poslati nam ju u Zadar; ali za uzdarje morao sam mu i ja rieč zadati, da ću mu otpjevati u narodnom jeziku.«[15]

Drugi je put Preradović o tome jasno pisao: »Obvezah se kod te prilike Š. D. da ću mu iz Dalmacije pozdrav preko sinjeg mora poslati u

[12] Usp. J. *Ravlić*, o. c., gdje se na više mjesta govori o tome, kako su povodom istrage protiv Špire Dimitrovića 1844. u Zadru svi njegovi rođaci i rodbina poznavali Petra Preradovića, a to znači, da su otprije bili poznati.

[13] Stari pisci hrvatski, knj. XXVII, str. 46. – Vj. *Maštrović*, Jadertina croatica, I. dio, Zagreb 1949, str. 44.

[14] Vj. *Maštrović*, o. c., str. 44–48.

[15] P. *Preradović*, Crtice moga života, V.

našem jeziku ... Da održim zadatu rieč Š. D., sastavih onaj pozdrav, prve redke jedne pjesme u milom si materinjem jeziku.«[15a]

Treći put Preradović o tome piše malo drukčije, ali još *jasnije*. Preradović ovdje o toj svojoj obvezi kaže: »Obvezah se na rastanku Špiri Dimitroviću, da ću mu poslati iz Dalmacije pozdrave preko sinjeg mora u našem jeziku ... Da održim zadatu riječ Špiri D. sastavim onaj pozdrav, prve redke u milom materinjem jeziku. Pjesma ta slaba je po jezgri i po odjelu, a nije drukčije ni moglo biti. Špiro D. odzove mi se krasnom pjesmom, gdje opjeva obsjedu grada Zadra od Turakah, strašan boj š njimi a nas sve članove mljetačkog veseloga društva kao junake toga boja.«[16]

Kako se vidi, Preradović je u »Crticama« (1856) ispustio sredinu stvarnoga čina, kojim je on preuzeo obvezu, o kojoj druga dva puta govori. Ispustio je obećanje, kojim se on vezao, da će Špiri Dimitroviću *odmah po dolasku u Zadar poslati pozdrav* u stihovima na hrvatskom jeziku. To je Preradović učinio, te sam kasnije dva puta kaže (1859, 1862), da je time napisao »*prve* redke jedne pjesme u milom si materinjem jeziku«, odnosno »prve redke u milom materinjem jeziku«.

Može netko upitati, da li je Preradović kazao istinu prvi ili druga dva puta; da li su o tome stariji književni historici govorili, jer je dosad bilo poznato, da je *prva* Preradovićeva pjesma »Pozdrav Špiri Dimitroviću«.

Želeći odgovoriti na sva ta pitanja, uzimam prvo: Kad je Preradović govorio istinu o tome, prvi ili druga dva puta? Meni se čini, kako rekoh, da tu ne može biti govora o istini ili neistini, jer su te tri izjave zapravo jedna, s tom razlikom, što je u prvoj ispuštena misao o tome *pozdravu* Špiri Dimitroviću, koji je trebalo da napiše Preradović došavši u Zadar. Zašto je ta misao ispala Preradoviću? Mislim, da se može odgovoriti njegovim riječima, jer »pjesma ta slaba je po jezgri i po odjelu«, pa je pjesnik sâm uništio, dok je »Poslanicu Špiri Dimitroviću« sačuvao, tako da se o ovoj govori kao o prvoj Preradovićevoj pjesmi. To je, po mome mišljenju, glavni razlog zašto u »Crticama« taj *pozdrav* Preradović nije spomenuo. Kasnije, kad je Preradović stekao relativno velik glas u hrvatskom pjesništvu i kad je o tome nešto opširnije pisao, on je bio otvoreniji, pa je spomenuo tu pjesmu, taj *pozdrav*, prve svoje stihove na našem jeziku, slabe po jezgri i odijelu, jer »nije drukčije ni moglo biti«.

Stariji književni historici hrvatski za to nisu znali, jer je *Građa*, knjiga I. tiskana god. 1897. Ivan Trnski, pišući »Vjekopis Petra Preradovića« radio je po »Crticama moga života« iz g. 1856. odnosno po sačuvanom rukopisu Preradovićevu kod Trnskoga, i po onome, što je doznao od samoga pjesnika, pa ne razumjevši točno, nije to dvoje dobro

[15a] U ostavštini Preradovićevoj kod Ivana Trnskoga, u Institutu za književnost Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

[16] M. *Šrepel*, Preradovićeva pisma, Građa, I, 193 (dalje *Građa);* – Naše gore list, 1862, br. 4–5.

povezao, tako da prvi stihovi Preradovićevi na našem jeziku, spomenuti *pozdrav*, nisu došli do izražaja.[17]

Milivoj Srepel, koji je tada donio »Crtice moga života«, nije znao za »Nacrt moga života«, barem to svjedoči ono, što o tome piše Srepel u *Izabranim pjesmama* P. Preradovića, i to u svom uvodu (Zagreb 1890). Srepel kaže: »To učini (= izvrši obećanje Špiri Dimitroviću) g. 1843. Ova je poslanica svakome Hrvatu dobra znanica, jer je prvi glas, kojim se odazvao rodu jedan od prvaka hrvatskoga Parnasa«.[18] Očito je, da Srepel misli o »Poslanici Špiri Dimitroviću«. Prema tome, nije znao za drugo.

M. Srepel u »Građi za povijest književnosti hrvatske«, knj. I, objelodanio je »Preradovićeva pisma« 1897. s »Nacrtom moga života«, gdje se spominje spomenuti »pozdrav« Špiri Dimitroviću, ali to nije komentirao.[19]

Poslije 1897. Đuro Šurmin je objelodanio »Povjest književnosti hrvatske i srpske« (Zagreb 1898), koji je možda mogao uzeti u obzir spomenuti »Nacrt« iz »Građe I«, ali on donosi posve krivo: »Preradović je spjevao Dimitroviću poslanicu i poslao je u Zadar, kako je bio obećao«.[20] Posve krivo, jer je Preradović bio u Zadru, a Špiro Dimitrović u Veneciji. Prema tome, ni Šurmin ne spominje *pozdrav* Preradovićev.

Milan Šević u predgovoru pjesmama P. Preradovića spominje kao prvu pjesmu Preradovićevu »Poslanicu Špiri Dimitroviću«, ne spominjući *pozdrava*.[21]

Branko Drechsler (Vodnik) u svojoj studiji o Petru Preradoviću odmah iznosi, da je *prva* Preradovićeva pjesma »Poslanica Špiri Dimitroviću«.[22]

Napokon – da spomenem samo književno-povijesne istraživače – u kritičkom izdanju Preradovićevih djela, Branko Vodnik, iako spominje »Građu I.«, drži se Preradovićevih »Crtica moga života«, a iz »Nacrta« u »Građi I.« uzima drugo, ne spominjući spomenuti *pozdrav* Špiri Dimitroviću.[23]

Prema tome, iako se nitko od onih, koji su to mogli znati, nije osvrnuo na vlastite Preradovićeve riječi, mislim, da je jasno, da su se one mo-

[17] Petar *Preradović*, Pjesnička djela, Zagreb 1873, str. X. Ovdje Trnski dosta mutno govori o tome, pozivajući se na samog pjesnika, da »skova neku pjesmu odzdravicu«, u kojoj »niti slog niti jezik ne bijaše pravilan«. Odmah iza ovoga Trnski govori, kao da se to radilo o poslanici Špiri Dimitroviću. Međutim meni se čini, da Trnski nije točno shvatio *riječi* Preradovićeve, držeći se njegovih »Crtica« i ne uzimajući na um rukopis Preradovićev, koji je imao kod sebe.

[18] P. *Preradović*, Crtice moga života, str. I–X; citat str. XXI.

[19] V. bilješku 16.

[20] Đ. *Šurmin*, o. c., 181.

[21] P. *Preradović*, Pesme, Beograd 1902, str. V, VII.

[22] Branko *Drechsler*, Petar Preradović, Studija, Zagreb 1903, str. 3.

[23] Petar *Preradović*, Djela, II, str. XIII, XVII; I 285 (ovdje donosi pjesnikov tumač »Poslanici Špiru Dimitroviću«), gdje kaže, da je ona prva njegova pjesma. Isto ima i P. *Preradović*, Pjesnička djela, str. 357. – Tako i P. *Karlić*, Petar Preradović prema »Zori dalmatinskoj«, *Hrvatska njiva*, Zagreb 1918, br. 11, str. 183.

rale uzeti na um, jer nam kazuju istinu; da je *prva* njegova pjesma na hrvatskom jeziku *pozdrav* Špiri Dimitroviću, spjevana u Zadru, kad je u taj grad došao iz Venecije, koja nam se nije sačuvala. *Druga* – ili prva sačuvana! – da je Preradovićeva »Poslanica Špiri Dimitroviću«, koju je sačuvao i koja se dugo držala prvom. Za jednu i za drugu zaslužan je Špiro Dimitrović, koji je znao osvojiti Preradovića, slomiti njegovo oklijevanje i uvjeriti ga, da je došao čas da počne pisati na našem jeziku.

Ono, što nije mogao postići Ivan Kukuljević kod Preradovića, jer je vrijeme bilo preuranjeno, postigao je sada, kad su sazreli uvjeti, Špiro Dimitrović, dobivši od Petra Preradovića obećanje, da će ga stihovima na narodnom jeziku pozdraviti iz Zadra. Ovdje se mora spomenuti, da je pored zrelih uvjeta kod Preradovića, upornost i gorljivost Špira Dimitrovića postigla spomenuti uspjeh, koji je bio zadahnut patriotskim osjećajima, rekao bih, u najvećoj mjeri: veliki pristaša Ilirskog pokreta, južnoslavenske solidarnosti i slavenske uzajamnosti, s onim, što se kaže, posljednjim ciljevima, spominjući Kosovsku bitku kao opomenu i Karađorđev ustanak kao cilj oslobođenja od tuđina. Zbog takvih misli bio je Špiro Dimitrović 1844. u Veneciji optužen, da je organizirao tajno slavensko društvo za osnivanje slavenskog carstva, ali kako mu se nije moglo dokazati, da je išao za prevratničkim idejama, zadržan je kao aktivni oficir austrijski i dalje u vojsci, dok nije sâm kao kapetan otišao u penziju. Pored onog što je u sebi imao, što je stekao pojavom Ilirskog narodnog pokreta, na nj su utjecali tadašnji narodni revolucionarni pokreti i njegovo druženje s velikim neprijateljem Austrije, Nikolom Tommaseom, koji je tada bio u Veneciji.[24]

Špiro Dimitrović je imao takve misli, ali nije postao aktivni revolucionar, već je više manje ostao teoretik, zanesenjak, poticatelj takvih misli. Imajući pred sobom revolucionarni primjer Nikole Tommasea, koji ne će biti krio svoje ideje pred simpatičnim Dalmatincem, iako austrijskim oficirom, Špirom Dimitrovićem, moramo se zapitati, zašto Špiro nije pošao tragom Tommaseovim. Ukoliko je točna pretpostavka, da je Tommaseo bio otvoren prema svome mlađem prijatelju, postoji samo jedan odgovor. Tommaseo se borio u Italiji, smatrajući se njezinim adoptiranim sinom, Dimitroviću je ta borba bila simpatična, ali, uže shvaćeno, nije bila njegova. S druge strane, prilike su kod nas bile u tom pogledu loše, jer je i među oduševljenim »Ilirima« bilo različitih shvaćanja, a najmanje revolucionarnih u aktivnom smislu te riječi. Kod takvih prilika Špiro Dimitrović je ostao vrstan propagator, pa će biti i dio njegovih zasluga, da je Petar Preradović onako shvaćao narodno pitanje, kako će kasnije o njemu pisati.

Na kraju ovoga poglavlja čini mi se, da bi trebalo po mogućnosti odgovoriti na pitanje: kad je Petar Preradović došao u Zadar? Znamo, da je po Preradovićevim riječima njegov puk otputovao 13. lipnja 1843.

[24] J. *Ravlić*, o. c., 123–184.

iz Milana. Ne znamo, kojim sredstvima su putovali do Venecije, pa se mora kombinirati, uzimajući da su u Veneciji bili oko 20. lipnja: ako su u Veneciji ostali 14 dana, to bi značilo, da su iz Venecije otputovali prvih dana srpnja, pa će u Zadru biti bili najkasnije oko 15. srpnja 1843.

Oko toga datuma počinje njegov plodan rad u Zadru, gdje je imao ne samo književno-kulturno, već i političko značenje, ne samo za taj grad i za čitavu Dalmaciju, već i dalje, kako će se vidjeti.

II

Kad je Petar Preradović došao u Zadar, on je – kako smo vidjeli – imao da iskupi svoje obećanje, pa je, ne znamo kada, poslao svoj *pozdrav* Špiri Dimitroviću, »prve redke na milom materinjem jeziku«. Sudeći po naslovu, ta je pjesma sadržavala neku zahvalu za vesele časove, provedene u Veneciji, i pozdrav onoga, koji je prešao Jadransko more, došao u svoju zemlju, onima, koji su morali silom prilika izbivati u tuđoj zemlji i u neugodnoj situaciji.

Pošto je Preradović izvršio svoju obvezu, došao je red na Špira Dimitrovića, pa Preradović o tome kaže: »Špiro D. odzove mi se krasnom pjesmom, gdje opjeva obsjedu grada Zadra od Turakah, strašan boj š njimi a nas sve članove mljetačkog veseloga društva kao junake toga boja«.[25]

Za tu pjesmu, osim njezina sadržaja, nitko ne zna, a sam Preradović za nju kaže: »Tu je pjesmu kašnje policija, kad je Špiro sa svojimi drugovi pod njezin nadzor došao, od mene tražila i odnijela«.[26] Donedavno o tome se nije ništa znalo. Sad znamo, da je aktivni austrijski oficir Špiro Dimitrović 1844. bio optužen kao vođa nekog tajnog društva u puku Karl Ferdinand br. 51 u Veneciji, kojemu je bio cilj osnivanje *slavenskog carstva*. Ovom prigodom bila je Preradoviću u Zadru oduzeta Špirina pjesma, a kako se u istrazi nije Špiri mogla dokazati veleizdaja, osim »ilirskih« ideja, istraga je bila obustavljena.[27] Ni u tome istražnom materijalu nema Špirine pjesme Petru Preradoviću, pa se

[25] Grada, I, 193. – U svojim »Crticama« iz god. 1856. Preradović kaže slično, zapravo drugim riječima isto o toj pjesmi Dimitrovićevoj, ali na kraju stavka piše »prvi put u narodnom jeziku neku pjesmu odzdravicu« (str. V). Onim dokazima, koje sam spomenuo, da bismo morali vjerovati Preradovićevim riječima iz kasnijeg života, moramo dodati i to, da svaki noviji iskaz (i na sudu, ako je dat u punoj odgovornosti) poništava stari, jer se i čovjek u starijim godinama sjeća točnije mladih dana, kad ga napuštaju sentimentalnosti, obazrivosti, neki nezdravi ponos i sve ono, što je svojstveno mladim danima, dok stariji preko toga prelaze, a osobito ako su stekli glas. Zbog toga mislim, da Preradovićeve riječi kazane oko 1862. (u »Nacrtu moga života«) imaju snagu definitivnosti, pa se ne smiju mimoilaziti, već im moramo dati ono mjesto, koje im je on sam namijenio.

[26] P. *Preradović*, Pjesnička djela, Zagreb 1873, str. 357. – P. *Preradović*, Djela, I, Zagreb 1918, 286.

[27] Usp. J. *Ravlić*, o. c., 135–184.

ona negdje zaturila. Zbog toga se možemo nadati, da će se kad tad naći ili u Državnom arhivu u Zadru ili u Veneciji ili pak u Beču.

Na tu Špirinu pjesmu Preradović je ljeti god. 1843., prema obvezi, napisao »Poslanicu Špiri Dimitroviću«, koju je tiskao tek I. Trnski u Preradovićevim »Pjesničkim djelima« (str. 187, 357). »Osobe, koje se u njoj napominju, jesu časnici Špirine pukovnije, a imena im stranom njihova prava, stranom iz narodnih pjesama uzeta i njim nadjevena« – kaže Preradović.[28] »Musu« je tražila policija i nastojala ga identificirati, kad je bila povedena istraga protiv Špire Dimitrovića.[29]

U »Poslanici Špiri Dimitroviću«, koja je napisana ugledajući se na Kačića, Preradović se sjeća stanova svojih drugova – oficira, koji su služili u puku Karl Ferdinand br. 51 u Veneciji. Za Špira kaže onome, tko ga bude tražio, da ne ide u bijele dvore, kojih su Mleci puni, »već ti kucaj na oblučak mali, – na oblučak jedne kućarice, – koja mirno i na strani stoji«. To se točno slaže sa spomenutim istražnim materijalom, iz kojega vidimo, da je Špiro teško vezivao kraj s krajem, ne zbog rastrošnosti, već zbog svoga druželjublja, kad je uz čitanje narodnih i Kačićevih pjesama i rasprava, trebalo da bude pršuta, sira i vina, da bi se drugovi ugodnije proveli.

Iste godine 1843. u Zadru je Preradović upoznao profesora primaljstva, Splićanina Antu Kuzmanića (1807–1879), »koji se tada pripravljaše na izdavanje »Zore dalmatinske«. »Iz sviju sila nastojah – nastavlja Preradović – oko njega, da primi u »Zori« obći pravopis; – žalibože niesam mogao uspjeti«. »Kuzmanić doznavši da se ja pjesništvom bavim, saleti me, da mu načinim jednu pjesmu za prvi list »Zore dalmatinske«, ja se otimah dugo vremena ispričavajuć se nevještinom svojom, ali Kuzmanić mi ne dade mira, dok mu ne obećah«.[30] U »Nacrtu moga života« slično Preradović ponavlja: ...»Bilo mi je jako mučno ne učiniti mu (Kuzmaniću) tu ljubav, ali još mučnije stupiti na vidik s pjesmom u našem jeziku.« »Iza duga otezanja i u skrajnje već vrieme latih se pera i napisah, ne bez straha, onu pjesmicu: „Zora puca, bit će dana"«.[31]

Kako se vidi, Kuzmanić je pogodio, da u zgodno vrijeme zamoli i nagovori Preradovića, koji je ipak, što se kaže, u to vrijeme bio probio led kolebljivosti, pa je pristao, te otežući napisao Kuzmaniću pjesmu »Zora puca«, možda negdje u studenom ili početkom prosinca 1843., kako bi mogla biti tiskana u prvom broju »Zore dalmatinske« 1844. Ta je pjesma bila od svih čitalaca primljena vrlo lijepo, ne samo u Dalmaciji, već i u Hrvatskoj, a Gaj ju je preštampao u »Danici«, što je značilo posebno priznanje pjesniku i »Zori dalmatinskoj«. Sam Preradović kaže: »Tim sam učinio odlučan korak za svu budućnost, jerbo uspjeh te pjesme ohrabri me tako, da se pouzdah u svoje sile i od to

[28] P. *Preradović*, Pjesnička djela, str. 357. – P. *Preradović*, Djela, I, 287.
[29] Usp. J. *Ravlić*, o. c., 140, 143 i t. d.
[30] P. *Preradović*, Crtice moga života, V.
[31] Građa, I, 193.

doba okrenuh leđa njemačkom i posvetih se dušom i srcem narodnom pjesništvu.«[32] I zbilja, taj je uspjeh Preradovića brzo digao na visoku stepenicu tadašnjeg pjesništva hrvatskoga; njegovo ime postalo je ubrzo vrlo poznato, a on nastavlja radom, pored sve svoje zaposlenosti. Uz službu trupnog oficira predavao je na kadetskoj školi.

Stupivši tako iznenada zapaženo u književnu republiku, on se aktivizira i u »Zori dalmatinskoj«. Vidjeli smo iz nedavno citiranih njegovih riječi, da je nastojao oko Kuzmanića, da primi u »Zori« »opći pravopis«, t. j. hrvatski pravopis, ali nažalost – kaže Preradović – »niesam mogao uspjeti«.

Austrijska je vlada dobivši Dalmaciju nastojala na sve moguće načine da je drži odijeljenu od Hrvatske, kako bi dio južnih Slavena bio pocijepan, jer je sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom značilo slabljenje centralne vlasti, a svako okupljanje naših krajeva značilo opasnost za cjelinu državnu. Zbog toga se Austrija koristila svim sredstvima, da to spriječi. Zato je i na polju pravopisa uredila tako, da je 1820. sazvala konferenciju, koja je prihvatila za Dalmaciju posebni pravopis. Taj se pravopis morao upotrebljavati i u »Zori dalmatinskoj«, a dopuštali su se izuzeci, ako bi netko izvana surađivao. To je bio glavni razlog, zbog kojega je Ante Kuzmanić, i bez toga konzervativan i tvrdoglav, upornije branio tuđe i svoje pravopisne poglede ne popuštajući ni Preradoviću niti ikome od onih, koji su na nj navaljivali kritizirajući njegovo držanje.[33]

Svakako ovdje treba naglasiti lični uspjeh Preradovićev, u prvom redu njega kao pjesnika, »i od to doba okrenuh leđa njemačkom i posvetih se dušom i srcem narodnom pjesništvu«, kako sam kaže. Naprotiv, nije uspio u nastojanju da u »Zoru« uvede zagrebački, »opći pravopis«.[34]

Pored uspjeha Preradovićeva u br. 1. »Zore dalmatinske« pjesmom »Zora puca, bit' će dana«, po riječima Preradovićevim, »Zora« nije primljena na opće zadovoljstvo. Ako uzmemo, da je »Zora« izlazila sedmično, da je posvećena narodu, koji je u svojoj većini bio nepismen, »Zora« je morala biti podržavana od građana, među kojima, opet, nije bilo jačega interesa, tako da je ona pala na vrlo malen broj građana: na svećenike i učitelje, i na rijetke feudalce. Krug ovih čitatelja »Zore«

[32] Građa, I, 194. – »Zora puca, bit će dana« odmah je preveo na talijanski G. Ferrari–Cupilli u »Gazzetta di Zara«, I/1844, br. 2, str. 6. (Usp. *Maštrović*, Bibliografija P. Preradovića, 15).

[33] V. Poziv na pretplatu za »Zoru dalmatinsku« sa datumom: u Zadru na 6. studenoga 1843., pod naslovom: *Zora dalmatinska. Poziv.* U njemu se kaže: »Odredeno je već odavna, da se imamo primiti onoga pravopisa, što su ga godine 1820 izverstni ljudi pravili (Bobrovsky, Appendini, Miošić, Mihalević, Budrović). Mnogi naši književnici to žele, a da bi ipak komu mrsko bilo, neka promisli da je *bolje išta nego ništa*, da moremo štogod i popraviti, da zbog kakve sitnice, velika bi bila grisina *smetati* početi trud za korist našega naroda ...« (kurziv je moj. J. R.).

[34] U ovoj raspravi – kako joj i sam naslov kaže – središte interesa je Preradović i njegovo djelovanje u Zadru; ostalo sve, »Zora dalmatinska« i Ante Kuzmanić, bit će predmet posebne studije, zato o njima govorim utoliko, ukoliko je Preradović o njima govorio.

čitao je strane knjige, časopise i novine, pa je mogao uspoređivati tu štampu sa »Zorom«, te je bilans tog posla bio negativan. »Zora« je donosila, izuzevši Preradovićeve, odmah u početku loše pjesme i isto takve članke, ako uzmemo u račun pretplatnike. Kuzmanić (šifra K.) napisa za br. 1. člančić »Lakomstvo« bez imalo originalnosti, pa »Kukuruz«, koje je kako kaže – »priveo na hrvatski iz najboljih talijanskih knjiga«. I t. d. Što će ovakav članak, i slični, građanima, varošanima i pojedinom župniku ili učitelju? Što li će loša pjesma onima, koji su navikli čitati vrijedne u stranoj literaturi, od grčke naovamo? Ako je na narodnom jeziku, onda ne smije biti nevaljala! Kuzmaniću je bilo glavno, da je na narodnom jeziku, te je on smatrao, da je za narod.

Kako se vidi, Ante Kuzmanić nije usmjerio »Zoru« prema čitaocima! Sadržaj je bio namijenjen većinom za široke narodne slojeve, a čitaoci su tražili nešto drugo. U tome mi se čini osnovna tragika »Zore« i Ante Kuzmanića, pored pravopisa.

Zbog toga PRERADOVIĆ u pismu Ivanu Kukuljeviću (29. II. 1844.) piše: »Dakle: „Zora puca, bit' će dana!" ali malo da nije opet noć nastala, i sam Bog me vamo donio (oprosti da se sam hvalim). Znaš da ciela „Zora" na mojim plećima sad leži – ti ćeš se čuditi, ali istina je. – Naš urednik nije kadar zauzetom poslu, što se iz prvih brojevah ovoga lista lahko uviditi more. Od sviuh stranah došle su žalobe osobito na njegove sobstvene članke, izdatelji su se već bili uznemirili i već je glas bio puko, da ne će „Zora" više bieliti ...«[35]

Videći ovakvo žalosno stanje časopisa, te u bojazni, da ne bi morao prestati, Preradović skače u pomoć preuzimajući na sebe sav posao. U istome pismu o tome Preradović kaže: ...»ja se umiješam i pomirim, obećajući da ću ja u napredak sve uređivati i ravnati. Tako ti sam sada polurednik i korektor i u svemu sve ...«[36] Tako, u odnosu između izdavača, braće Battara, koji su – kao poslovni ljudi – zastupali mišljenje čitalaca, i Kuzmanića dođe do sukoba, pa je Preradović »pomirio« obje strane, uzevši na sebe glavni posao oko uređivanja »Zore«, suglasnošću izdavača. Zbog toga Preradović i kaže dalje, da »Zora« ne će propasti jer je u rukah vrlih izdatelja – bratje Battara – koji ...»dost novacah imadu za uzdržati ju u kakovoj god nesreći.«[37]

Zbog toga se Preradović aktivizirao ne samo uredničkim poslom, već – što je za nas vrlo važno – i suradništvom. Dok njegov urednički posao ne možemo precizno odrediti, kao ni svih urednika, njegov suradnički rad ostao je evidentan. On nam kaže, da je Preradović ozbiljno mislio na »Zoru dalmatinsku« i za nju radio. Tako je u br. 3./1844. tiskao pjesmu *Putnik*, koja je privukla pažnju svih čitalaca; tom pjesmom je Preradović još jače potvrdio svoj pjesnički dar i patriotizam.[37a]

[35] Građa, I, 109.
[36] Građa, I, 109.
[37] Građa, I, 109.
[37a] »Putnik« je preveo na talijanski Vjekoslav *Đurić*, Gazzetta di Zara, I/1844, br. 9, str. 11–12.

U br. 7/1844. »Zore« izlazi Preradovićeva *Pjesma našem suncu;* u brojevima 13/1844, 15/1844, 17/1844 i 20/1844 štampana je njegova studijica *Jezik južnoslavjanski,* gdje daje ono, što je, uglavnom, u Akademiji učio iz povijesti jezikâ, naročito slavenskih. U br. 25/1844 daje Preradović po Schilleru *Šetnju pod lipama;* u br. 27/1844 *Žalostinke* (I–IV), u br. 48/1844 Braću, a u br. 51/1844 *Žalostinke* (V–VIII). To bi bili vidljivi prilozi Preradovićevi »Zori dalmatinskoj« godine 1844., a »Zora« je ipak u pojedinim časovima te godine proživljavala veće ili manje krize, za koje ne bismo ni znali, da neke nije zabilježio Preradović, da druge nisu vezane za odluke državne vlasti (mijenjanje urednika!).

Austrijsko namjesništvo u Zadru je sigurno znalo za slabo stanje »Zore«, razloge slaba odjeka kod čitalaca ne samo zbog sadržaja, nego i zbog dalmatinskog pravopisa. Narivavajući dalje svoju ideologiju, namjesništvo nije mirovalo, pa je naručilo članak, »u kome jedan pop od ovde – kaže Preradović – hoće da presvjeći (= prosvijetli. Op. J. R.) sve južne Slavjani o izverstnosti ovog Dalmatinskog verstopisa i tiem dokazati, da Dalmatinci vele nepravo bi činili, ostavljajuć isti i poprimajuć koji drugi verstopis. Taj članak biaše naredjen od ovdašnje Cenzure i bez dovolenja uredničstva i izdateljah morao se na njezinu zapovjed utiskati«.[38] Taj je članak *Odpis. Častnomu gosp. Borku vlastelinu* KRALOVSKOM (br. 22/1844, potpisan siglom S.).[39] Mate SANTIĆ u ovom napisu odgovara »Borku vlastelinu Kralovskom – Slavjanu iz Štajera«, na njegov *»Dopis iz Gradca«.*[40] Borko KRALOVSKI zagovara slogu u jeziku i pravopisu, kao i u svemu ostalome. Govori o tome, kako je jednom Slovaku pokazao »Zoru«, a ovaj je primijetio da jedno ne valja, a to je pravopis. Zatim preporučuje »slogu braće«, koja se sastoji u popuštanju i prihvaćanju onoga, što je općenitije, a tu se radi o tri slova, te doslovno kaže: »Zašto nebi dakle i Dalmatinci tri slova za slogu i uzajemnost žèrtvovali? Věrujte mi bratjo, samo u slozi i uzajemnosti stoji spasenje naše«. Zatim mjesto ikavskog govora traži pisanje ě.[41]

[38] Građa, I, 110 (u pismu Kukuljeviću od 23. V. 1844).

[39] »Zora dalmatinska«, 22/1844 (170–172). Članak je napisao Mate *Santić* (1781–1858), kanonik u Zadru, pisac poljodjelskih članaka u »Zori«, koje je signirao isto sa »S«. Rodio se u Kaštel-Novome kod Trogira. Kad su uspostavljene 1810. javne osnovne škole, M. Santić je bio učiteljem u Kaštel-Starome blizu rodnog mjesta. Kasnije neko vrijeme imao je svoju privatnu školu. U Kaštelima je imao i svoje diletantsko kazalište. God. 1817. župnik je Kaštel-Novoga i Kaštel-Štafilića. God. 1819. je na sjemeništu u Zadru predavao poljodjelstvo. God. 1832. imenovan je pokrajinskim školskim nadzornikom osnovnih škola (do 1837). God. 1836. imenovan je kanonikom, god. 1839. arhiđakonom, zatim prepozit kaptola u Zadru (*Danilo,* Giovanni, Prete Matteo Santić, preposito del capitolo Metropolitano di Zara, Zadar 1858). Po mome mišljenju morao bi se Santić zvati Šantićem.

[40] »Zora dalmatinska«, 9/1844, str. 65–66.

[41] Na istom mjestu. – Borko *Kralovski* je student, te među ostalim kaže: »Čudit ćete se, kako iz jedne němačke zemlje do vas dojde bratinski pozdrav, nu to nije tako čudno. Premda je Gradac jur više deset stotinah cčo němački, věndar raznaša

Odmah uz naslov »Dopisa iz Gradca« KUZMANIĆ stavlja zvjezdicu, te u bilješci pri dnu stranice piše: »Poradi književne sloge triba jedan pravopis odabrati, bijo kakav mu drago i tako u jedan mah prikinuti sve pekljanije.« I nadodaje: »Evo sada ovi pervi çlanjci utiskani su Zagrebaçkim pravopisom, nek svaki može razabrati razliku između ovoga i našega: također i u napridak chu po koji primer dodati«. Zatim govori o tome, kako se pojedine riječi pišu zagrebačkim i dalmatinskim pravopisom.

Iz riječi Kuzmanićevih možemo naslutiti neki pritajeni strah u popuštanju, ali to nije prihvaćanje općega pravopisa, već uistinu taktika u borbi. Kao što je radila i Austrija: rješavala uvijek periferna pitanja, a centralno – koje bi sve samo sobom riješilo – nije nikad rješavala. Ta taktika ne zadovoljava ljude, pa takva rješenja obično nisu nikakva rješenja: ona naprotiv daju snagu, u ovom slučaju, čitaocima za borbu, i borba se nastavlja ... Uprava zagrebačke čitaonice, u želji da sabira sva kulturna nastojanja, uputila je uljudno pismo A. Kuzmaniću, ne bi li prihvatio malo po malo novi pravopis. Zbog protesta sa svih strana, dato je upravi Čitaonice u Zagrebu samo obećanje.[42]

Stanko VRAZ piše kritiku, upozoravajući na ono, što ne valja: pravopis[43]. Svi protestiraju, ali Austrija ne popušta: nalazi čovjeka, kanonika Matu Santića, koji je inače bio razuman čovjek, da odgovori formalno na »Dopis iz Gradca« (u br. 9/1844 »Zore dalmatinske«), a *de facto* svim javnim i tajnim kritikama. I tako je nastao članak »Odpis« (u br. 22/1844 »Zore«), u kome zahvaljuje Kralovskome na priznanju Dalmatincima, ali »Dalmatinci ne mogu ostaviti svoje slovoredje i prihititi koje drugo«, te navodi razloge: *prvi*, skup učenih iz 1820. napravio je taj pravopis, kome se nema što zamjeriti; *drugo*, dalmatinske pučke škole rade po tome pravopisu 24 godine; *treće*, pravopis je jednostavan. Dalmatinci pišu kako govore, dok Hrvati imaju glasove, kao na pr. *ě*, koji služi za *»e*, za *i*, za *je«*. Za čim ide ta *»filosofia?«* – pita Santić, i odgovara: ...»da nas svedu pisati ko oni (= Hrvati! op. J. R.) pišu, da nam prominu nariçje, da nam daruju svoje, da nauçimo štiti u Dubrovniku, a govoriti i pisati u Zagrebu«. »Ova miso ne bi mogla dochi u pamet neg onim bidnim kukavicam koje, ne nalazechi cvitja na zemlji za kruniti umerle, kupili bi zvizde po nebu«

se jošće glas slavjanski po zidovih njegovih i mnogo sèrdacah ima u njem, koja vruće slavjanski ćute. Na ovdašnjem sveučilištu (università) skupi se mnogobrojna mladež južnoslavjanska, kao štajerski, koruški i kranjski Slovenci, Hrvati, Slavonci i Dalmatinci, nalaze se također sèverni Slavjani, kao Česi, Moravci, Slovaci i Polaci, i tako se provodi miran, tih i krotak život slavjanski, koi se okrèpljava bratinskom ljubavlju, prijateljskim udioničtvom i slogom slavjanskom«. – Zatim nastavlja: »Nama su vatreni Dalmatinci bili svikad zančmivi, ni samo radi toga, što su grana Slavjanskog naroda i što imadu slavnu dogodovštinu (storia) i bogato slovstvo, nego već radi toga, što su lèpimi dari duha i sèrca od Božanstva u obilju nadareni«.

Kako vidimo, Kralovski navodi sve studente, s kojima naši dolaze u doticaj, pa je to mišljenje ne samo njegovo već sviju naprednih slavenskih đaka.

[42] St. *Vraz*, Děla, V, Zagreb 1877, 347.

[43] Kolo, knj. IV, str. 85–93. – St. *Vraz*, o. c., 108–122.

– kaže kanonik Santić. On zatim odgovara: »1. da sloga koja se traxi, i o kojoj se ovdi govori, stoi u duhu a ne u slovu ... 2. da naše slovoredje domorodno ne moxe zaustaviti razpruxenje knjixevstva slavianskoga ... 3. Pravo slovoredje ima dati svakomu stavnu (= stalnu. Op. J. R.) upravu od prikazanja i izricanja slovah napisanih, a pokle slovoredje, koje nam se priporuça i pripovida, ne daje tu stavnu upravu, ne moxe se rechi pravo.« I Santić nastavlja, da su jezikoslovci na svome sastanku god. 1820. imali pred očima slova glagolska (»jerolimska«) i ćirilska, »i slovoredja *della Belle, Stulli* i *Voltiggi* i u odluçenju od slovah znali su što su radili« (i sada govori o svakome, kako je označivao pojedine glasove). Santić zaključuje: »Po ovomu izvodjenju moxe lasno poznati svaki ljubitelj našega jezika da je priprosto naše slovoredje, i da svako naše slovo ima svoje vlastito prikazanje i izriçje, što se imalo pokazati.«

I tako, dok je Kuzmanić ostavljao tračak nade u popuštanju u pravopisnom pitanju, Mate Santić se zatvara u svoju konzervativnu kulu, gledajući statično na živa pitanja kulturno-politička, govoreći o nekom »duhu« a mimo »slova«, kao da se takva pitanja smiju raspravljati odvojeno. Santićevo je gledanje ne samo konzervativno, već i na liniji austrijske uprave s ciljem »divide et impera«, pa nam je još važnije mišljenje mladoga aktivnoga oficira austrijskoga Petra Preradovića, koji u istome pismu poslije saopćenja Ivanu Kukuljeviću, da će spomenuti članak (ili kako on kaže »član«) izaći, kaže: »Bolje misleći se dakle ovde jako brinu, da nebi ovaj član kod vas zločeste uplive imao, da nebi vi kroz to mislili, da je „Zora" svoju rje(č) prelomila i nevjernica postala. To nije njezina namjera, ona jasno spoznaje da je njezin napredak s općenitim pravopisom skopčan i da brez njeg sreće za nju nema. Ali nije se nikako moglo zabraniti da taj član izidje. – Izdatelji dakle mene su zamolili da ti uzrok toga člana obznanim, da oni nisu tome krivi. Pozdravljajuć te ljepo oni ti se preporučaju da ti tu stvar tamo razjasniš i razglasiš i da ti sam ili koji drugi rodoljub na onaj član s jednim pravednim i oštrim odpisom kroz *Danicu* ili Zoru odgovorite. Neće biti teško odgovoriti, jer je spomenuti član tako bedasto i bez razloga sastavljen, da je sramota kako jedan (č)ovjek, koji se ovde za učenog drži, tako kratko gledi, tako budalaste dokaze navoditi može«.[44]

Preradović, jedan od »bolje mislećih« s izdavateljima, braćom Battara, bili su u brizi, što je spomenuti članak Santićev bio štampan, da ne bi u Zagrebu mislili, da oni u Zadru prekidaju s naprednim književnicima u Zagrebu, moli Ivana Kukuljevića u ime sviju, da netko odgovori na taj članak u *Danici* ili u *Zori*, uvjereni, da je napredak »Zore dalmatinske« »s općenitim pravopisom skopčan«. Prema tome, u Zadru u ovo vrijeme postojalo je naprednih ljudi naših, koji su živo željeli novi pravopis, kako bi se uspostavilo jedinstvo na književnom polju,

[44] Građa, I, 110–111.

koje je bilo uvjet povezivanja i na ostalim područjima, ne samo kulturnoga života, a sve skupa je značilo političku borbu protiv nastojanja Austrije, da Dalmaciju drži odvojenom od Hrvatske.

Prema Preradovićevim riječima: »Ovdi je velika burka: Cenzura (jedan pop), a drugi cerno(ri)sci hoće silom stari kerpež zaderžati, akoprem bi bistrogledeća mladež obćeniti pravopis rado poprimila«,[45] značilo bi, da su – ispuštajući austrijsku vlast, koja se vladala, kako je bilo korisno za državnu silu, a protiv želja naroda! – glavni činioci nazadnih, austrijskih pogleda, bili *cenzura,* kao glavni čuvar protivunarodnih interesa, kojoj je na čelu bio »jedan pop«, zapravo namjesništveni savjetnik Ivan Josip Vitezić (1806–1877)[46], a drugi »crnorisci«, vjerojatno fratri samostana franjevaca, koji su tada bili otuđeni dugom mletačkom upravom, školovanjem u tuđini, austrijskim nastojanjem da ih privuče, a pored toga u svojim redovima su imali stranih članova, koji su vukli konzervativnom gledanju. Osim toga je njihov član Benedikt Mihaljević bio član onog skupa, koji je u Zadru 1820. sastavio onaj pravopis, kojim se služila »Zora dalmatinska«. Naprotiv je mladež, kako je Preradović zove »bistrogledeća«, gledala pravilnije, osjećajući novo vrijeme. Prema tome, u Zadru je tada bio sloj konzervativnih ljudi, koji su išli s vlašću, zalažući se za status quo, i krug omladine, koja je bila za novo, ali koja nije imala ništa u rukama, pa nije ništa mogla učiniti za narodnu stvar u ovim prilikama, osim ispovijedanja svojih uvjerenja.

U ovom istom, činjenicama bogatom, pismu Preradovićevu dalje se kaže: »Zora bit će naskoro brez urednika. Kuzmanich se je ovih dana odreko uredničstva; vike od svih s(t)ranah su ga preplašile – i bolje je (;) on nije bio za ovaj posao; tako će rado sveršetkom dojdućeg mjeseca *Zora* na moja pleća sasvim pasti, dok se pravi urednik nadje«.[47]

Prema tome, od prvog broja »Zore dalmatinske« oko nje je stalno postojala borba zbog pravopisa i zbog sadržaja časopisa. Tamo od veljače 1844. stalno je jačala,[48] a polovinom svibnja iste godine došlo je do toga, da je Kuzmanić podnio ostavku. Tako je Kuzmanić s uredničkog položaja imao otići – prema Preradovićevim riječima – krajem lipnja (s br. 26. ili 27. »Zore«). Ta bi se promjena morala vidjeti i na časopisu. Međutim Kuzmanić i dalje surađuje u časopisu i potpisuje »Zoru dalmatinsku« kao urednik, pa moramo pretpostaviti, da su se ili ponovo nagodili bez promjena u časopisu, što je vjerojatnije, ili pak da je Kuzmanić potpisivao i surađivao u »Zori« bez naročita udjela u odlukama redakcije, što je – s obzirom na glavni predmet spora: pravopis

[45] Građa, I, 111.

[46] I. J. Vitezić je god. 1840. na tom položaju zamijenio Josipa Godeassija, Državni arhiv Zadar (DAZ): Presidijalni spisi vlade u Zadru g. 1840–1842, svezak jedini, Geheime Akten 1840/41, kao savjetnik, a Godeassi je tada postao biskup splitsko-makarski.

[47] Građa, I, 111.

[48] V. prvo pismo Preradovićevo u ovom tekstu i Građa, I, 109.

– manje vjerojatno, jer bi tada Preradović bio barem favorizirao članke pisane novim pravopisom.[49]

Utvrđujući ovu činjenicu, nažalost se ne može ništa reći o toku borbe u samoj redakciji »Zore« s izdavačima, koji su prema Preradovićevim riječima voljni – ako se ta borba ne dokrajči, misli u korist novog pravopisa! – tražiti dopuštenje u Beču, da se »Zora« tiska novim pravopisom. Preradović drži, da će i bez toga novom godinom (1845) vidjeti »Zoru« odjevenu »u obćenitom pravopisu«.[50]

Preradović kaže Kukuljeviću, da gleda, da se u Zagrebu »ovo premetanje zločesto ne iskazuje – sve će s vremenom biti – i mora biti, jer južni Slavjani brez uzajamne književnosti i sloge obstati nemogu«.[51] Preradović nije završio pismo ovim dizanjem morala i tumačenjem situacije; on je dao i praktični prijedlog Zagrepčanima za borbu protiv ovakve situacije u »Zori«. On taj prijedlog govori uime izdavača braće Battara. »Budući cenzura one člane, koji iz van Dalmacie dolaze sobstvenim pravopisom tiskati nezabranjuje nit zabraniti može, mole te izdatelji, da gledaš koji vrijedan član od vaših stranah o kakovu god predmetu, (u prozi) samo nek ne bude fanatičan (jer bi zabadava vamo ga slao) za Zoru pribaviti, da ga možemo s obćenitim pravopisom utisnuti i tako svima Domorodcima pokazati, da mi na obćeniti pravopis uvjek mislimo«.[52] Kako se vidi, vrlo umjestan prijedlog, zapravo jedini, koji je u takvoj situaciji bio moguć i koji bi imao efekta. Staviti tadašnju redakciju »Zore«, zapravo Kuzmanića, njegove prijatelje i vlasti pred činjenicu, da u svakom broju »Zore« moraju donositi barem nekoliko članaka u novom pravopisu, bila je pogodna borba, koja je vodila uspjehu. Postojala je mogućnost, razumije se, da nijedan od takvih članaka ne bude objavljen, ali je još postojala i kritika na bilo kakav način, da se dozna pravo stanje, pa se nije moglo samo tako djelovati.

Teško je znati, što se zbivalo, ali na temelju objavljenih članaka, ni Preradović, ni braća Battara nisu uspjeli u svojim nadama, razumije se, krivnjom Zagrepčana, koji nisu slali takve članke, ili pak – što je također moguće – takvi se članci nisu objavljivali. Preradović bi to morao znati, da poslati članci nisu bili tiskani, pa bi o tome bio pisao. Ali kako u njegovim pismima toga ne nalazimo, sigurno je, da članci nisu dolazili.

I tako je »Zora dalmatinska« došla do kraja god. 1844., da se poslije tolike vike nije ništa u pravopisu promijenilo. Ipak nastala je vrlo važna promjena – mjesto Ante Kuzmanića došao je za urednika od

[49] Usp. J. *Ravlić*, Iz književne prošlosti Zadra, *Građa*, 24, 215–216.

[50] Građa, I, 111. Preradović je bio optimista usprkos tvrdoglavosti Kuzmanićevoj i znajući, da iza njega stoji austrijska vlada u Zadru, a sigurno i ona u Beču. Prema tome Preradović je vjerovao u povoljan razvitak događaja: narodni će front ojačati, a vlada će morati popustiti.

[51] Građa, I, 111.

[52] Građa, I, 111.

početka god. 1845. mladi Ivan August KAZNAČIĆ (1817–1883), koji je htio uvesti novi pravopis, ali – kako Preradović izvješćuje Ivana Kukuljevića u pismu iz Zadra od 21. veljače 1845. – to nije bilo dopušteno; »on je dekretom od gubernia odje *zabranjen* (podcrtao J. R.) i Cenzura strogo na ispunjenje te zapoviedi gleda«.[53] Prema tome ni Kaznačić nije uspio ostvariti zamisao mladih s Preradovićem i braćom Battara, pa znajući za to, Petar Preradović piše u br. 1/1845 članak »Misli o Zori u posljednjih danih stare godine«, zapravo apel za pomoć »Zori«, u kome »Zoru dalmatinsku« naziva »udovica Zora«, jer »je udovica najnesrietnija osoba na svietu«. Sjećajući se njena početka, kaže: »Kad je Zora na Dalmatinskom obzorju zabielila, ona je prazno nebo našla, zato je umilno rodbinu i priatelje zamolila, da joj užežu koje svietlice«. Neki su pomogli, a neki su prigovarali »mudrujuć da se Zora ima u red staviti s drugim časopisima izobraženih jezikah. To nije moguće niti će još koju godinu moguće biti«. Prelazeći na teškoće, navodi korist, koju je donijela. »Ako dakle Zora nikakve druge koristi kroz ovu godinu danah doniela nije, barem je osietila odtudjena serca na domorodna ćutjenja, barem je probudila na misao, da je jezik, u kojem ona piše, pravi i glavni jezik Dalmatinske zemlje. Pored tog jednog uzroka već morao bi ovaj list svakomu Dalmatinu sveti biti, a kao mladjani i jedini u narodnom jeziku, podpunom skerbi od svakoga podpomagati se«. Preradović svoj člančić završava: »Neka samo u novoj godini svaka meržnja prestane, neka svaki k glavnoj sverhi oči uzdigne; svi smo početnici u pisanju našega jezika, svaki sam za se ništ nemože, priskočimo jedan drugome, ali bratinskom ljubavi, dobrim svjetom, budimo sami bolji, pak će sve bolje biti.«[54]

Ma kako Preradović bio – kako smo vidjeli – pravedni kritik Kuzmanića i njegova rada, on je na »Zoru« gledao s višega gledišta, a u slabu odzivu na pisanje i pretplatu vidio je našu neslogu i slabu svijest, pa zbog toga apelira, da budemo sami bolji, pa će sve biti bolje. Riječi Preradovićeve bile su dobro zapažene. Ne poznajući središta, u koje je došao, bio je izvan raznih skupina, pa je mogao pravilnije gledati i ispravnije ocijeniti.

Zbog toga je i dolaskom novog urednika Preradović imao pune ruke posla, »koliko i prie«. Kaznačić i on morali su vršiti čak i korekture, jer se nisu pouzdavali u druge kao manje vješte. Zato moli Kukuljevića, ako nađe nekog pogodna čovjeka, da ga pošalje, da bi ga braća Battara dobro platila.[55]

Iako je novi pravopis – kako kaže Preradović – »dekretom zabranjen«, ipak je Kaznačić, vjerojatno sporazumno s njim i braćom Battara, prenosio iz »Danice« ili iz tiskanih djela u originalnom pravopisu (DRAŠKOVIĆ, ST. VRAZ), pa je cenzura, razumije se, dopuštenjem starije

[53] Građa, I, 112.
[54] »Zora dalmatinska«, br. 1/1845, str. 2–3.
[55] Građa, I, 112.

vlasti, počela popuštati. Preradović s tim u vezi piše: »Samo u najnovie doba čini se ta stvar (= pitanje novog pravopisa. Op. J. R.) na bolje okrenuti, jer je ovieh danah Cenzor ustmeno dopustio, da se slova: *ç* u *č*, *ie* i *i* u *ě*, *ś* u *š* promiene, može bit da tako malo po malo do godine danah dokučimo se složna pravopisa. Broj Zore od 24. o. m. vidit ćete već s oviem promienama tiskana«.[56]

Mladi ljudi, Kaznačić i Preradović, s braćom Battara, kojima je bilo stalo iz ekonomskih razloga, da se »Zora dalmatinska« učvrsti, uspjeli su učiniti lijep korak u pravcu uvođenja potpuno novoga pravopisa. I zbilja, u br. 8/1845 od 24. II., nalazimo djelomičnu primjenu te dozvole, što je moralo izazvati radost kod mlađih, konsternaciju kod konzervativnijih elemenata. Miješano se piše i u idućim brojevima.

Vrlo važna je vijest Preradovićeva u istom pismu, kojom obavješćuje Ivana Kukuljevića, a preko njega i ostale, da braća Battara namjeravaju *»jeftinu biblioteku* svieh klasičnih diela naše literature izdati i počet će s Kačićem, koji po Dunderu 5 fr. stoji, a oni će ga dati za 1 f i 20 kr.«[57] I zbilja, Kačićev »Razgovor ugodni naroda slovinskoga« izišao je u Zadru 1846.[58]

U vezi s tim Preradović nadovezuje: »I sam nakanio moje *pèrvence* sakupiti i u jednom svezku u sviet poslati ...«[59] Preradović je god. 1845. u »Zori« tiskao dosta. Pored već spomenutih »Misli o Zori ...« tiskana je njegova pjesma *Izdajica* (br. 2), *Udaljenoj* (po Lenau, br. 3), *Čeznutje* (po Schubertu, br. 3), *Serce moje* (br. 4), *Pčele slavjanske* (br. 6), *San* (br. 8), *Proletna pěsma* (br. 17), *Dalmatin* (br. 19), *Cvietak k suncu, srce k tebi* (br. 21), *Njojzi* (br. 25), *Početak ljubavi; Što je ljubav* (br. 27), *Djeva i ptica* (br. 30), *Djeva i more* (br. 32), *Mrtva ljubav* (br. 38), *Piesnik* (br. 41), *Leonora* (prijevod Bürgerove, br. 48), i *Piesmice primorske* (br. 50). Prema tome, u doba kad je Preradović (21. II. 1845.) najavio svoje *Prvijence*, on nije imao gotovu svoju prvu zbirku, nego je formirao tokom god. 1845. od pjesama, koje je tiskao u »Zori« 1844., navedenih u »Zori« 1845., nekih, koje je štampao drugdje, i novonapisanih. Ona je bila gotova tek krajem god. 1845. To potvrđuje i Preradovićev *Književni poziv* s imenima lica u pojedinim gradovima, koja će primati pretplatu za *Prvijence*, koji je datiran u Zadru 1. XII. 1845.[60]

Ali, osim za »Zoru dalmatinsku«, Preradović je u god. 1845. pisao i za Vraza. Preradović piše Vrazu iz Zadra 14. III. 1845., te kaže, da šalje »obećane piesme, u kojoj sam možebit više htio nego učinio«. Moli ga, da mu Vraz ispravi koju pogrješku u jeziku, pravopisu i ostalu, ako nađe. Pri kraju mu kaže: »Ja sam početnik u pisanju našega jezika

[56] Građa, I, 112.
[57] Građa, I, 113.
[58] Vj. *Maštrović*, o. c., I, 52–53.
[59] Građa, I, 113.
[60] »Zora dalmatinska«, 1845, br. 51, str. 408.

i dajem Vam dakle podpunu slobodu s ovom piesmom okrenuti kako najbolje znate.« Pismo završava: »Mi se odje teško borimo«.[61]

Preradovićeva ta pjesma nepoznata naslova nije bila tiskana u Kolu, jer ono nije izlazilo ni 1845. ni 1846.[62]

Kako se vidi, Preradović govori o borbi u Zadru. Budući da je tada već postojala djelomična pobjeda u pravopisu, možda je Preradović mislio o borbi za dalje uspjehe, ali svakako o borbi za napredovanje »Zore«.

Osim toga J. A. Kaznačić, odgovorni urednik »Zore«, izbivao je iz Zadra, vjerojatno u mjesecu travnju 1845., tako da je čitav posao oko »Zore« pao na Preradovića. On piše Kaznačiću, da ne ostane poslije 15. svibnja (1845), jer Mate Santić posliie Tijelova ide iz Zadra, pa tada ne će biti nikoga, tko bi mogao kao urednik potpisati članke, jer cenzor ne će ni jedan članak da bez toga odobri. (...»weil Santich nach dem Frohnleichnamstage auf's Land hegt und dann Niemand da ist, der die Artikel als Redakteur unterschreiben könnte, ohne welcher Unterschrift der Cenzor keinen bewilligt!«). S člancima stoji »Zora« vrlo loše, jer ni jedan u međuvremenu nije stigao. Jedva će se moći ispuniti broj od 5. svibnja. Moli Kaznačića, da koji članak pošalje ili da donese sa sobom. Pjesma njegova oca (Antuna KAZNAČIĆA) izaći će u broju »Zore« od 28. travnja. Preradović pozdravlja nepoznatoga Kazalija. »Slijedećim parobrodom putuje sestra našega Ponte (unesrećena) u Dubrovnik«. Pozdravlja »presretnoga« Kaznačića, te Preradović kaže, da je njemu zlo, zlo, zlo.[63]

Iz ovoga se vidi, pored jasnih činjenica, jedna nepoznata stvar, da je u odsutnosti odgovornog urednika, kojega pristankom ministra policije u Beču, imenuje dalmatinski namjesnik, morao postojati njegov zamjenik, razumije se, povjerljivo lice, koje kao urednik dostavlja cenzoru članke sa svojim potpisom. Bez toga cenzor nije odobravao članke i uopće priloge. Ovdje može netko zapitati, zašto taj nije bio Petar Preradović. Preradović to nije mogao biti, jer je bio aktivni oficir.

U Zadru je Preradović upoznao sigurno više ljudi raznih nacija. Ovdje ću spomenuti samo poznanstvo sa slikarom zadarskim, inače Talijanom i, kasnije autonomašem, Franjom *Salghetti-Drioli* (1811–1877). Preradović o njemu kaže, da je »ein sehr geschickter Maler«, »der den Wunsch geäussert hat etwas aus der vaterländischen Geschichte im Bilde darzustellen«, pa ga je zamolio, da piše nekim rodoljubima, da bi mu dali neki zgodan predmet (sadržaj). Preradović misli, da bi mogao obraditi nešto iz bitke na Grobničkom polju, pa ako se s

[61] Građa, I, 113.

[62] *Kolo* Vrazovo nije izlazilo u vrijeme, dok je P. Preradović bio u Zadru; prve tri knjige izašle su prije, a *Kolo* IV, V i VI god. 1847. U njima ima samo pjesma »S Bogom« (v. bilješku 99).

[63] Građa, I, 114. – U ovome njemačkom pismu Preradović je, ili prepisivač, ili pak slagar, pogriješio, te na jednom mjestu stoji »Stanich«, a treba prema tekstu da bude *Santich*, iako je i Stanić postojao.

tim slažu, da mu pribave knjige, iz kojih će vidjeti odijela, oružje i t. d.[64] Znajući, da je Salghetti kasnije izradio sliku »Jugoslavija« za Strossmayera, bez obzira na njezinu vrijednost, Preradović je zaslužan, da se Salghetti povezao s našim ljudima u sjevernim hrvatskim krajevima, ako i nije zaslužan, da je jedan zadarski Talijan napravio baš alegoriju »Jugoslavija«.

Vjerojatno se odgovorni urednik »Zore« Kaznačić vratio, kako je Preradović tražio, do 15. svibnja 1845., te je vršio dnevne uredničke poslove do oko 15. listopada 1845., jer mu Preradović piše u Dubrovnik (17. XI. 1845.) i ljuti se, što je već mjesec dana u svom rodnom mjestu, a ništa mu ne piše, pa ne zna, da li je živ ili mrtav. Kako nema članaka za »Zoru« – opet ponavlja isto – moli ga, da kaže Kazaliju, da bi mogao svoje pripovijesti nastaviti ili da pošalje što drugo. Braća Battara nedavno su došli k njemu, Preradoviću, da on napravi popis gradiva cijele godine, što je on, Kaznačić, već napravio za prvo tromjesečje. Iako bi to rado napravio, žali, što nema vremena. Osim svojih službenih dužnosti, ima na vratu »Zoru«, zatim prijevod romana »Morlacchi« za izdavača Rougier, izdanje svojih pjesama, »und das wichtigste aber – wirst vielleicht schon gehört haben – ich heirate die *Pauline*, bin daher jeden freien Augenblick dort, um mein Glück zu geniessen«. Prema tome, pod ovim okolnostima ne može sadržaj praviti. Braća Battara kažu, da će na njegov račun dati to učiniti. Na to ga pita Preradović, kako će u ovom slučaju platiti nekog Zambonati, jer je on, Preradović, na se preuzeo Kaznačićev dug.[65]

Kako iz ovoga vidimo, I. A. Kaznačić nije bio postojan u radu, jer je češće bježao u Dubrovnik, ostavljajući čitav posao oko »Zore« na Preradoviću, koji je i bez toga imao svoga posla. Čiji je to roman »I Morlacchi«?

Prema proučavanju dr. Rudolfa Meixnera, tiskar Demarchi-Rougier iz Zadra objavio je u *Gazzetti di Zara* god. 1845. (br. 61-62) i u *La Dalmazia* god. 1845. (br. 15) oglas, da misli izdavati u svescima »I Morlacchi, versione di Monsignore Giandomenico Stratico«, popraćene bilješkama prevodioca. Tu se radilo o djelu Giustiniane Wynne Orsini-Rosenberg *Les Morlaques* (Venecija, 1788). Nešto je kasnije G. Valentinelli u svojoj *Bibliografia della Dalmazia e del Monte negro* (Zagreb 1855) donio, kao da je taj prijevod izašao, ali on nikada

[64] Građa, I, 116: Pismo P. Preradovića St. Vrazu iz Zadra od 5. V. 1845. – Kasnije je Salghetti poslao neki nacrt Lj. Gaju o nekoj slici iz naše povijesti (Građa, I, 130), ali Gaj nije odgovarao, a Preradović je urgirao (1847). Ne znam, kako se kasnije razvijala ta misao, ali poslije dvadeset godina Salghetti je radio za biskupa Josipa Jurja Strossmayera, dok nije za nj izradio sliku »Jugoslavija« (1873), koja se danas čuva u zadarskoj Galeriji slika. (V. Korespondencija *Rački-Strossmayer*, knjiga prva [Zagreb 1928], str. 28, 29, 30, 33, 37, 97, 136, 137, 165, 166, 171, 172, 194, 223, 225, 227, 228, 230, 232, 233, 237, 240, 241, 242, 245, 258, 269, 275); – *Vienac*, 1873, rujna; – *Obzor* od 12. IX. Članak o »Jugoslaviji« napisao je I(van) D(ežman).

[65] Građa, I, 116–117.

nije bio tiskan.[65a] Što je onda Preradoviću trebalo da ima s tim prijevodom? Prevoditi ga nije trebalo, jer je učeni Giandomenico Stratico poznavao predmet i znao dobro prevesti na talijanski. Isto je tako prevodilac Stratico mogao znati kao Zadranin nešto i o »morlakima«, iako je dugo izbivao iz Dalmacije. Možda je baš u ovom posljednjem, u bilješkama, bio posao Preradovićev, namijenjen mu od Rougiera? Nije isključeno, da je Preradoviću – kao tada priznatome pjesniku u Zadru, u Dalmaciji i izvan nje – povjereno da pregleda rukopis i bilješke! Smijemo li pomisliti na to, da je Preradović bio zamoljen od izdavača Rougiera, da taj roman ili rukopis prevede na *hrvatski*, pa ga je Preradović citirao talijanski, u kom su jeziku vjerojatno razgovarali? Ovome se možda protivi slaba proda talijanskog prijevoda, kad je Rougier namjeravao izdavati ga u svescima. Za hrvatsko izdanje toga romana mogla bi govoriti domaća tema. Nažalost o tome svemu ne možemo reći ništa, jer mislim, da Preradović nije taj posao ni započeo, ukoliko se radilo o prijevodu Morlaka na hrvatski, kad se baš od toga ništa nije sačuvalo.

Iz Preradovićevih pjesama mogli smo naslutiti, da je zaljubljen, njegovi prijatelji u Zadru to su isto mogli vidjeti, ali – čini mi se – da je prvi put, da nekome piše, da će se ženiti Pavicom de Ponte, kćerkom pokojnoga tribunalnog savjetnika Ivana iz Zadra.

Kako I. A. Kaznačić nije dolazio u Zadar, niti je namjeravao, pisao je Preradoviću pismo, u kome ga pita, kako se to nenadano zaručio. Kao da je jedva dočekao, Preradović mu odgovara 14. prosinca 1845., potvrdivši primitak pisma najkraćim riječima. Odmah ga Preradović pita: »Du möchtest gerne wissen, wie ich zu meinem Glück gelangte?« Zatim Preradović odgovara: odvažnom odlukom, jer poslije Kaznačićeva odlaska nije imao nikoga, kome bi izlio svoje srce, pa mu je bilo nepodnošljivo. Saopćio je to Valeriju de Ponte, bratu Pavičinu, te mu je kazao svoju odluku, da se dade premjestiti u neki pogranični puk, da bi mogao vjenčati njegovu sestru s pola kaucije; trebalo bi da on Preradovićevu odluku saopći nekome *Prussiano* (ako to nije ime, onda je oznaka zemlje podrijetla!), možda neposrednom starješini Preradovićevu. Valerio je to učinio, ali Waldesleben, vjerojatno pukovnik, komandant Preradovićeva puka, nije odobravao. Zbog toga Preradoviću nije drugo ostalo nego tražiti viši autoritet, da bi slomio prusku tvrdokornost. Pošao je ženi guvernera Turszkog, otvorio joj srce kao pred majkom i molio je, da se ona, pošto ga pozna kao i čitavu njegovu obitelj (ako je Preradovićevu obitelj poznavala, to je bila iz Preradovićeva kraja?), založi za to. Ona je to učinila s uspjehom. Waldesleben ga je uskoro pozvao na razgovor, te je stvar bila svršena i to tako, da ne će trebati poći u neki pogranični puk, već će Pavicu moći vjenčati u ovome puku (t. j. u Zadru). Zbog toga – kaže Preradović Kaznačiću – možeš razumjeti moje

[65a] R. *Meixner*, Traductions et imitations du roman »Les Morlaques«, Revue des Études slaves, Tome 32, Fasc. 1–4, Paris 1955, str. 72, bilješka.

sadašnje zadovoljstvo. Svaki dan u 3 sata poslije podne ide k zaručnici, gdje ostaje do 9 sati uvečer i uživa sreću. Htio bi znati, što je s njim, kad mu je o sebi sve ispričao. Računa na Kaznačićev i Kazalijev članak, koji su obećali »Zori dalmatinskoj«. Od braće Battara nije čuo, tko bi mogao doći za urednika »Zore«; netko je spomenuo Valentića, ali izvor nije najpouzdaniji. Preradović vjeruje, da će ga pitati prije toga. »Meni o tome ne govore, samo o mojoj poeziji«. Moli Kaznačića, da bi mu u Dubrovniku skupio pretplatnike te mu šalje poziv (sigurno ono, što je tiskano u »Zori«). Preradović je pisao još proti Đorđu Nikolajeviću i pukovniku Šupuku zbog pretplate.[66]

Krajem god. 1845., usporedo s objavom »Književnog poziva« u »Zori«, Preradović piše pisma svima, koji su u njemu spomenuti, pa među njima i Vjekoslavu Babukiću, koji je u Zagrebu bio poznat kao najagilniji i najuviđavniji čovjek, razumijevajući vrijeme, jer se na drugi način nisu mogle izdavati knjige. Prema tome, ako raspačavači nisu bili književni ili naučni radnici, oni su bili važan činilac u pomaganju produkcije kulturnih dobara i općenito u unapređenju kulture. Osim Babukića Preradović je slično pismo poslao St. Vrazu.[67] Ljudevita Gaja moli, da u svoj »mnogohvaljeni dnevnik« pretiska *poziv* na predbrojbu.[68]

Ovim je svršila god. 1845., najaktivnija godina za Petra Preradovića u Zadru, kad je on, uz svoj redoviti posao, vršio najteži posao, ulažući mnogo rada, da održi »Zoru dalmatinsku« u životu, jer je odgovorni urednik I. A. Kaznačić dosta neodgovorno shvatio svoj posao. Osim toga se Preradovićeva književna aktivnost ove godine pojačala, a s time i njegova suradnja u prvom redu u »Zori«. God. 1845. javlja se i Preradovićeva misao o izdavanju prve svoje zbirke pjesama – *Prvijenaca*, stekavši već dotad glas dobra pjesnika kod Hrvata. Prema književnoj aktivnosti i vrijednosti djela Zadar je uz Zagreb drugo književno središte u Hrvatskoj, zahvaljujući Preradoviću, jer »Zora« to mjesto ne bi mogla osvojiti kvalitetom svojih priloga, izuzevši ako bismo njezinu pojavu, jer je bio jedini hrvatski časopis u Dalmaciji, iz sentimentalnih razloga digli nad sve ostalo.

Početkom 1846. preuzeo je uredništvo »Zore dalmatinske« novi urednik, Nikola Valentić, profesor katoličke teologije u Zadru, rodom Pažanin. On uvodi novi pravopis te na uvodnom mjestu kaže: ... »videći da za veću korist nie moguće da mi više stojimo odcěpljeni od ostalog učenoga i srodnoga světa ... ovdě se primamo *organičkoga općenog pravopisa* ... , jer »su *Danica* i *Zora sestrice bile* kćeri jedne iste matere, pa će ju i sada svude se poznavati ne samo po govoru, doli i po odići«. Ova izjava Nikole Valentića pozdravljena je s veseljem u Zagrebu, kao i među čitaocima, pa je »Zora« postala uistinu *sestrica* »Danice«. Ali Valentić se nije dugo održao kao urednik »Zore«; on je odstupio poslije

[66] Građa, I, 117–118.
[67] Građa, I, 119.
[68] Građa, I, 120.

br. 39[69], a s br. 40 pojavljuje se kao urednik »Zore« ponovo – Ante KUZMANIĆ.[70]

U spomenutim okolnostima Preradović ipak nije prestao surađivati u »Zori«, ma kako da mu je simpatičniji bio Valentićev pravac u uređivanju (ne govorimo o čovjeku, jer to ne znamo), jer to je i Preradovićevo gledanje; on je cijelu godinu 1846. surađivao u »Zori«, istina, manje nego prije, ali je nije napustio.

U »Zori dalmatinskoj« Preradović je 1846. surađivao: br. 2: Pěsmice pomorske, IV–V; br. 5: Veseo danak; br. 11: Děvojkina prolětja, I, II, III; br. 44: Ruža i ljubica; br. 45: Ribar; br. 47: Morska ptica i kosovica; br. 50: Sitnica.

Međutim godina 1846. bila je značajna još zbog nečega. Dok je Petar Preradović u istrazi protiv Špira Dimitrovića god. 1844. bio svjedok, god. 1846. SEDLNITZKI se iz Beča zanima za mladoga »Oberlieutenanta« Petra Preradovića, te šalje službeni dopis savjetniku i direktoru policije dru Kajetanu Crespi u Zadar. Sedlnitzki u svom dopisu kaže, da je saznao, da je natporučnik pješadijskog puka Gyulai, Petar Preradović u Zadru, koji je iz prijašnjih vijesti poznat kao vatren pristaša ilirskih i općenito slavenskih tendencija, u najnovije vrijeme napisao pjesmu u slavenskom jeziku pod naslovom »Dalmatin«, koja je djelomice zbog svoje pjesničke vrijednosti, djelomice zbog svojih pretjeranih slavenskih ideja u sadržaju, digla buku.

Sedlnitzki moli zadarsku policiju, da ga potanje obavijesti ne samo o spomenutoj pjesmi, nego i o njezinoj provenijenciji, vita ante acta, ličnim okolnostima i o vezama Petra Preradovića, kao i o njegovu moralnome i političkome držanju povjerljivo, osnovano na (vjerojatno zavedenim) bilješkama.

[69] J. *Ravlić*, o. c., *Građa*, 24, 216. – Postavlja se pitanje, zašto je Nikola Valentić odstupio s uredništva »Zore dalmatinske«? Prema ideologiji »Zore«, odnosno prema njegovu nastupanju u tom časopisu, bio je prijatelj novoga pravopisa zagrebačkoga, koji je uveo u »Zoru« zastupajući jedinstvo Hrvatske i Dalmacije. Da to nije bilo pravo austrijskim vlastima, to je više nego sigurno. Ali kako je on smio uvesti taj novi pravopis bez dopuštenja vlasti? Kako znamo, službena je Austrija dopustila – kako smo vidjeli – uvesti samo neke znakove iz novoga pravopisa. Valentić je svakako prešao to ovlaštenje, pa je to mogao biti jedan od razloga protiv Valentića. Nije isključeno, da se on branio od napadaja cenzure, pa dok je išlo, dotle je izdržao. Nakon toga podnio je, možda, ostavku, ili je bio prisiljen da je podnese. – S druge strane, u jednom izvještaju dr. Kajetana *Crespi*, direktora policije u Zadru, kaže se, da je Valentić izazvao negodovanje kod publike, kad je u katedrali propovijedao i »unkluge Aeusserungen hinsichtlich der Faschingsuterhaltungen gemacht habe«. U kojem pravcu su bile te njegove izjave, teško je kazati. Posebni izvještaj policije, o kome govori, da će ga poslati, nije pronađen. (DAZ: Presidijalni spisi, 1845–1846, svezak jedini, Geheime Akten br. 9, izvještaj zadarske policije, točka VI). Na drugom mjestu nalazi se, da je Valentić osumnjičen, ali pravi razlog nije mogao biti utvrđen, dok se sve ne pregleda, što se o njemu pisalo.

[70] Građa, 24, 216. – Karakteristično je, da je A. Kuzmanić u vremenu, otkad je prestao biti urednik »Zore«, pokušao pokrenuti sa Špirom Popovićem novi časopis imenom *»Maslina«*, ali ga austrijska vlast, uglavnom zbog Špira Popovića, nije dopustila. (J. *Ravlić*, o. c., 215–228).

Na osnovi ovoga traženja Sedlnitzkoga u spisima postoji jedna talijanski pisana i nepotpisana bilješka, koja je kasnije proširena u dopis Sedlnitzkome, poslan 7. svibnja 1846. pod br. 28/g. p. Taj dopis glasi u prijevodu: Petar Preradović koji ima oko 30 godina, hrvatskog podrijetla, pravoslavne vjere, kroz duže vremena u pješadijskom puku grofa Franje Gyulaia, postao je pred oko dvije godine natporučnik u istom puku. Ovaj oficir, o kome je poslat izvještaj od 19. i 28. svibnja 1844., br. 154–156, 177, ovdje je poznat kao mlad čovjek, osobito obrazovan u slavenskoj književnosti, bavi se mnogo literarnim studijama, te je za slavenska plemena – jednome i sâm pripada – vrlo zauzet i sam ga nastoji u književnim radnjama istaći. (... »ist hier als ein besonder in der slavischen Litteratur sehr gebildeter junger Mann bekannt, welcher sich viel mit litterarischen Studium beschäftigt, und für die slavischen Stämme – zu deren einem er selbst gehört – sehr eingenommen und selbe in seinen litterarischen Arbeiten anzurühmen bemühet ist ...«). Kod toga se pokazuje odanim ilirskoj i uopće slavenskim idejama. U ovome je smislu i njegova pjesma »Dalmatin«, koja je objavljena u broju 19 (od 12. svibnja 1845.) sedmičnika »Zora dalmatinska« u ilirskom jeziku, koja je iz slavenskog i od Jakova Ćudine u talijanskom prijevodu tiskana u dodatku br. 1. »Gazzetta di Zara« od 1. siječnja 1846. Spomenuta pjesma je pohvaljena zbog svoje književne vrijednosti, pa kako u njoj laska Dalmatincima, to se osobito dopala. U međuvremenu ovdje spomenuta pjesma, koliko se moglo primijetiti, niti je izazvala naročitu buku, niti osobiti utisak, a već sada se ne spominje.

Preradović je više mjeseci zaljubljen u gospođicu de Ponte, koja pripada ovdašnjoj plemenitoj posjedničkoj obitelji. On se nedavno zaručio i kod vojnih vlasti zatražio dozvolu za vjenčanje. Kako Preradović nema imetka, da položi propisanu kauciju, nju će dati njegova vjerenica. Sad čeka već nekoliko mjeseci nestrpljivo odluku vlasnika puka, i kad dozvola stigne, da će se sa gospođicom vjenčati.

Preradović, čini se, nema velikih veza, osim s oficirima svoga puka. On prolazi vrijeme u učenju, na svojoj dužnosti i kod svoje vjerenice, te godišnje (jährlich) pohađa stan njegove ekscelencije guvernera, a jedamput i kafane.

Koliko uvjeravaju, Preradović je u gospođicu de Ponte zaljubljen u najvišem stupnju, te se vjeruje, da ovim odnosima barem djelomično treba pripisati raspoloženje za dalmatinski narod, kome i ona pripada, i osobitu naklonost za nj, koju je on pokazao i u nekim pjesmama, objavljenim u »Zori dalmatinskoj«.

Inače u političkom uvjerenju spomenutog oficira ništa štetna nije poznato, a moralno držanje njegovo ne daje povoda neugodnim opaskama.[71]

[71] Zbog važnosti donosim traženje Sedlnitzkoga u originalu:
»Wohlgeboren!
Es ist zu meiner Kenntniss gekommen, dass der Oberlieutenant in dem k. k. Infanterie Regimente Gyulai, Peter Preradovich in Zara, welcher mir aus früheren hier

Traženje Sedlnitzkoga, da se izvijesti o Preradoviću povodom pjesme »Dalmatin« nastalo je vjerojatno na temelju kakove denuncijacije u Beču, i ta sigurno nije potekla od zadarske policije, već od nekog privatnika. Taj privatnik morao je biti druge narodnosti, kome se sadržaj »Dalmatina« činio napadajem na druge narodnosti, po mom sudu neki Talijan ili Nijemac. Možda prije Talijan, iako su tada prilike u Zadru u odnosima između Hrvata i Srba s jedne strane i Talijana s druge strane bile prilično dobre, jer još nije u svojoj akutnosti postojao glavni razlog jačih trvenja – sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Vjerojatno takav Talijan, koji se nije složio s time, što se pjesma »Dalmatin« tiskala u prijevodu u »Gazzetta di Zara«.

Ma koliko je ovaj izvještaj u biti svojoj točan, ipak primjećujemo, da u njemu nema govora o nečemu glavnome, barem sa strane policije, o tome, kakvu je i koliku dužnost – istina povremeno, ali u 1844 i 1845. dosta dugu i odgovornu – imao Preradović u »Zori dalmatinskoj«. To bi se moglo smatrati sudjelovanjem u politici aktivnog oficira, što je bilo zabranjeno. To će biti i glavni razlog, da je to iz izvještaja ispušteno, vjerojatno po želji samog namjesnika Turszkog, odnosno njegove žene, koja je poznavala, kako smo prije vidjeli, čitavu obitelj Preradovićevu.

U izvještaju se zadarske policije govori o nama poznatome kulturno-političkom uvjerenju Petra Preradovića, o njegovoj vjeri u južnoslavensko izdizanje na kulturnom polju, koje će uroditi i dobrim političkim posljedicama, zatim o slavenskoj uzajamnosti, kakvu je propovijedao Jan Kollár i kako se ona shvatala kod nas.

vorgekommenen Notizen als ein eifriger Anhänger illyrischer und überhaupt slavischer Tendenzen bekannt ist, in der jüngsten Zeit ein Gedicht in slavischer Sprache betitelt: »Der Dalmate« herausgegeben hat, welches theils wegen seines poetischen Werthes, theils wegen seines den slavischen Ideen übermässig schmeichelnden Inhalts Aufsehen erregt haben soll.

Ich ersuche daher Euere Wohlgeboren, mir nicht nur über die in Rede stehende Dichtung nähere Aufschlüsse gewähren, sondern auch über die Provenienz, vita ante acta, persönlichen Verhältnisse und über die Verbindungen des k. k. Lieutenants (!), Peter Preradovich, dann über seine moralische und politische Haltung verlässliche, auf unaufsichtige Erhebungen basierte Notizen mittheilen zu wollen.

Mit vorzüglicher Hochachtung habe ich die Ehre, zu verharren

Euerer Wohlgeboren gehorsamer Diener
Sedlnitzki, m. p.

Wien, 23. April 1846.

An Seine des k. k. Herren Gubernialrathes und Polizeidirektor, Dr. Crespi etc. Wohlgeboren in Zara.

Oba dokumenta su u DAZ: Presidijalni spisi dalmatinske vlade g. 1845.–1846., svezak jedini, Geheime Akten, br. 28/g. p. – Ovdje treba spomenuti, da su spisi o informacijama o Petru Preradoviću, koje spominje Sedlnitzki, iz doba istrage protiv Špira Dimitrovića. Usp. J. *Ravlić*, Tajno društvo.

Vidjeli smo, da su neke Preradovićeve pjesme već bile prevedene, a sada, povodom dopisa Sedlnitzkoga navodimo i ostale prijevode. Svi su od Jakova Ćudine: *Djeva i more*, *Jedinica*, *Žalostinke* (Gazzetta di Zara, 1845, br. 94, str. 541, 546), *Mrtva ljubav* (isto mjesto, 1845, br. 98, 570), *Dalmatin* (isto mj., 1846, br. 1, 1–2). (Usp. *Maštrović*, Bibliografija, 15).

Napokon se u istom izvještaju govori o velikoj ljubavi Preradovićevoj prema Pavici de Ponte i obratno. Vidi se, da je ona bila voljna, a sigurno i dala – kako Preradović nije imao materijalnih sredstava za potrebnu kauciju – od svojih materijalnih dobara, vjerojatno od svoga dijela nasljedstva, da omogući vjenčanje s voljenim zaručnikom.

Napokon ovdje treba spomenuti u vezi s ovom ljubavi i legendu, koja nam se sačuvala. Obitelj de Ponte imala je ljetnikovac u Malom Lukoranu sučelice Zadru na otoku Ugljanu. Mali Lukoran je selo, koje je na zapadnoj obali morske uvale, koja je nalik na jezero. Na suprotnoj strani uvale smjestilo se selo Sutomišćica, koje vrtovi graniče s onima Malog Lukorana. Mali Lukoran je udaljen od Zadra 3,5 morske milje. Tu daljinu otočani prelaze i običnim čamcima na vesla odvajkada, pa i u polovini XIX. stoljeća i danas. Glavni dio sela Mali Lukoran je na brijegu, zaklonjen pogledu s mora, sigurno iz davnih vremena, kad su se sela gradila dalje od mora zbog gusara, dok je uz more samo nekoliko kuća, koje su nastale u vrijeme, kad su pomorska razbojstva prestala, a neke su kuće i novijeg postanka. Najstarija među njima podsjeća na neki dvorac, istina bez raskoši, ali opet kuća, koja je služila kao ljetnikovac. To je po tradiciji ljetnikovac zadarske plemenitaške i posjedničke obitelji de Ponte. Tu je često dolazila i Pavica de Ponte, a za njom i zbog nje i tadašnji austrijski oficir Petar Preradović. Ljetnikovac je iza sebe imao borovu šumicu, od koje se ističe najbliži moru i kući veliki bor. Seljaci iz Malog Lukorana i ostalih sela pričaju, da je pjesnik Petar Preradović dolazio čamcem i ovdje boravio i ovuda sa svojom zaručnicom šetao i sjedio pod ovim velikim borom. Legenda kaže, da je pod tim borom nastala i njegova pjesma »Putnik«, i neke druge. Iako to ne mora biti, nije isključeno da je ipak tako, jer se iz Malog Lukorana vidi Velebit u svoj svojoj veličini. Zimi su mu vrhovi pod snijegom, a bura – sjevernjak, koja puše s Velebita – preskače, zbog Bilog briga, koji je sa sjeverne strane Zadra, zadarsko naselje, te se bura baca svom svojom snagom na obalu Ugljana, gdje je i Mali Lukoran. Možda je odatle: »sjever brije s snježnog brda« i t. d.[72] Jaču buru, sjevernjak, nije Preradović mogao osjetiti u gradu Zadru, pa ni u njegovoj bližoj okolici, ali je mogao gledati iz Zadra, kako more bjesni i udara o obale Ugljana. Prema tome, ako nije sigurno iz legende, *koje* su pjesme Preradovićeve nastale u Malom Lukoranu, ono će biti sigurno, da je Preradović povremeno boravio u tom selu, i da su neke pjesme zamišljene ili nastale u njemu.

Od vremena, kad su došla sumnjičenja, Preradović je radio oko svojih *Prvijenaca*, što ćemo vidjeti u nastavku ove rasprave.

Ali Preradovića je zadesila teža nezgoda. Kako smo vidjeli u odgovoru zadarske policije Sedlnitzkom, Preradović je tražio dozvolu za vjenčanje od grofa Gyulaia, vlasnika njegova puka u Beču. Ovaj, mje-

[72] Podatke ove legende dao i omogućio mi da vidim spomenuti kraj na Ugljanu dr. Vjekoslav Maštrović, direktor Instituta Jugoslavenske akademije u Zadru i t. d., pa mu i ovom prigodom najljepše zahvaljujem. J. R.

sto da mu dade pristanak za vjenčanje, priča njegov pobratim Ivan Trnski, premjesti Preradovića u Peštu k trećoj četi istog puka. Ova ga zapovijed zateče mjeseca kolovoza godine 1846., »baš neugodice i neudobice, jer baš onda tiskao kod tiskara Demarchi-Rougiera i imao raspačati svoje „Prvience"«. Trnski kaže, da je grof Gyulai bio neprijatelj oficirskih ženidaba, pa je htio naumice spriječiti Preradovića da se ženi.[73]

I tako, kad su Preradovićevi *Prvijenci* bili gotovi, Preradović je 27. rujna 1846. otputovao parobrodom u Trst, a odavle u Beč, pa u Peštu, s namjerom da se vrati. Vrazu piše, da ne zna, kad će se vratiti,[74] što je značilo, da je naumio dugo ne ostati. To potvrđuje i Trnski, kad kaže, da se u Beču Preradović prijavio grofu Gyulaiju i da mu je odlučno izjavio, »da od naumljene ženidbe nipošto odstupiti ne može i ne će!« Odlučni nastup djelovao je na grofa Gyulaija, pa je ponovljenoj molbi Preradovićevoj za dozvolu ženidbe udovoljio, dopustivši mu da se ženi i da se vrati u Zadar.[75]

Morajući poći u Peštu da se javi na mjesto premještaja i da saopći, da je ponovo vraćen u Zadar, tu se Preradović upozna s Vatroslavom Bertićem, kasnijim svojim velikim prijateljem.[76]

Na povratku iz Pešte Preradović neko vrijeme osta u Zagrebu, gdje se upozna s našim književnicima, koji su mu u materijalnoj nevolji pomogli, osjetivši toplo srce Zagreba, te se nakon toga vrati u Zadar.[77] Koliko je Preradović izbivao iz Zadra ne može se reći. Znamo, kad je otišao iz Zadra, ali ne znamo tačno, kad se vratio. Prema pismu Ivanu Augustu Kaznačiću u Dubrovniku, čini se, da je u Zadru bio krajem ožujka ili prvih dana travnja 1847.[78]

Čini se, da Preradović na putu nije znao, da mu je umrla sestra zaručnice, kod koje je stanovala. Još je čudnije, da u tek spomenutom pismu Kaznačiću nije ništa o tome pisao, to više, što je Pavica de Ponte trebala da ide poslije smrti sestre u Zadru drugoj sestri u Dubrovnik. Preradović to spominje I. A. Kaznačiću u pismu tek od 29. travnja 1847., i to ne samo da će Pavica poći, već da je *jučer* otišla u Dubrovnik, nadajući se, da će i za njega za 2–3 mjeseca bolje doba nastati, jer je čekao dozvolu za vjenčanje.[79]

Inače, otkad je Preradović došao u Zadar, čekao je odobrenje za vjenčanje od grofa Gyulaija, javljao se prijateljima i očekivao novi put. Preradović je znao još u ožujku 1846., da je njegov puk premješten, i to da će za 2–3 mjeseca morati putovati u Trst.[80] Međutim, to se odgo-

[73] P. *Preradović*, Pjesnička djela, Zagreb 1873, Vjekopis P. P. od I. *Trnskog*, XII.
[74] Građa, I, 127.
[75] P. *Preradović*, Pjesnička djela, XII.
[76] P. *Preradović*, Pjesnička djela, XII. – J. *Ravlić*, O tobožnjoj pogibiji Preradovića, *Hrvatsko kolo*, 1952, br. 7–8, 454–457.
[77] P. *Preradović*, o. c., XII–XIII.
[78] Građa, I, 128.
[79] Građa, I, 130.
[80] Građa, I, 123.

dilo, pa o tome piše Kaznačiću 9. travnja 1847., da mu puk ide u Italiju, ne govoreći kada, jer sigurno nije znao. Pješadijski puk grofa Gyulaija otputovao je iz Zadra tek 20. lipnja 1847., kad je i Preradović s njim napustio Zadar.

Za to vrijeme je Preradović obavijestio I. A. KAZNAČIĆA, da u Zagrebu svi žale, što je ostavio »Zoru dalmatinsku«, »da sad ovako u rukuh Kuzmanićevih jadikuje«. Osim toga moli ga, da mu pošalje novce, što je dobio za njegove *Prvijence,* jer su mu hitno potrebni.[81] Ivana KUKULJEVIĆA izvješćuje, da je prodato malo njegovih knjiga, koje je poslao braći Battara, te će vidjeti »kako malo jošte Dalmatinci za naše knjige mare.« Žali, što nije mogao doći u Varaždin pri svome boravku u Zagrebu. Izvješćuje ga, da je sa Šturom razgovarao o raznim poslovima, koji se tiču slavenstva. Kukuljević se negda zanimao za sakupljanje narodnih pjesama i pripovijedaka u Dalmaciji, pa mu Preradović 26. travnja 1847. javlja, da »za sakupljati pjesme i pripoviedke puka Dalmatinskog vieruj mi, neima u Dalmaciji još živoga čovieka – onaj što u Zori piše o poljodjelstvu nije sposoban, jerbo je tverdi pop, koji bi više po svojoj glavi (kao Ljubić) pokvario nego dobra učinio«.[82] Kukuljević je tražio, da mu se šalje »La Dalmazia«, a Preradović ga izvješćuje, da je urednik Ivan Brozović obećao, da će mu poslati sve brojeve, koji su izašli. Isto tako mu javlja, da su braća Battara obećala, da će ubuduće od svakog djela, koje bi govorilo o dalmatinskim stvarima, slati na knjižara u Varaždinu po nekoliko komada.[83] – U pismu ŠULEKU u Zagreb Preradović moli, da mu šalje narodne novine, a on će poslati nešto kao protivuslugu. Preko Šuleka moli Ljudevita GAJA, da mu odgovori, da li su tamošnji rodoljubi za nacrt neke slike, koji je odavno Salghetti poslao Lj. Gaju, a on nije odgovorio. Salghetti moli odgovor, jer mu je do toga, da dobije posla.[84] Preradović se zauzima za KAZNAČIĆA, da bi dobio neko mjesto liječnika i obećava mu pjesmu, kad bude imao.[85] St. VRAZ je poslao neke knjige Preradoviću, da mu ih proda, a ovaj ih je – zbog svoga brzog odlaska – predao dru Petru Stiiću, kapelanu unijata, koji češće putuje po Dalmaciji, da ih proda. Vraz se zanimao za talijanske klasike, pa mu Preradović javlja cijenu Dantea, Petrarke, Ariosta i Tassa (nije naznačeno, o kojim se djelima radilo!). Vraz se interesirao za Hektorovića, a Preradović mu javlja, da još nije gotov. Sigurno se tu radi o izdanju

[81] Građa, I, 128.

[82] Ovdje Preradović misli na Matu Santića, kojega drži svojeglavim, te ga uspoređuje sa Šimom Ljubićem. Istini za volju treba reći, da je Ljubić, pored sve svoje svojeglavosti, učinio koliko možda nije nijedan hrvatski naučenjak njegova vremena. I danas su nam vrlo potrebne njegove zbirke dokumenata, njegove rasprave, rađene na osnovi dokumentarne građe i druge njegove studije, što je on svojim marom ostavio. Prema tome, mislim, da usporedba sa Santićem ne može stajati, jer osim »svojeglavosti« nemaju ništa zajedničko.

[83] Građa, I, 128–129.

[84] Građa, I, 129–130. V. bilješku 64.

[85] Građa, I, 130–131.

Hektorovićeva »Ribanja i ribarskog prigovaranja«, u redakciji Šime Ljubića, koje nosi god. 1846.,[86] a bilo je gotovo tek polovinom 1847. U pismu od 26. V. 1847. kaže, da se štampaju posljednja dva arka.[87] Ovo nisu rijetki slučajevi u knjižarstvu. Preradović se sjeća lijepih dana provedenih u Zagrebu na prolasku iz Pešte.[88] Ljudevitu GAJU Preradović piše, sjećajući se lijepih dana provedenih u Zagrebu i iskazujući svoju radost, što je Gaja upoznao, hvaleći ga. Saopćuje, da je od cara dobio medalju »Letteris et artibus« u vrijednosti od 12 dukata i da je njegove *Prvijence* uvrstio u svoju knjižnicu. Kaže, da mu je milo, jer da car »i našu književnost uvaživati počinje«. Zatim za isplatu nekog duga, t. j. za podmirenje svoje polovice trebalo bi mu 480 fr. srebra, pa moli Gaja, da mu ih posudi, a on će mu ih vratiti kad napiše neko djelo. Salje mu za »Danicu« pjesmu »Pet čaša«, da je uvrsti, ako vrijedi.[89] VRAZU kaže, da putuje 20. lipnja iz Zadra, da 20 knjiga *Prvijenca* još nije primio. Sve što mu unaprijed bude trebalo, nek se obrati na dra Petra Stiića. Traži novce za svoje prodate knjige, prije nego ode. Isto neka zamoli i Vjekoslava Babukića. Čini mi se, da se Preradović u gorčini zbog prilika u Zadru, gdje je austrijska uprava favorizirala talijanski elemenat, pa odatle pogodovala talijanskom jeziku, tako da je naš bio potčinjen, uz to ekonomski vrlo slab, prebacio, kad je kazao, da su »Dalmatinci poleg onih rasprah u najnovije doba (= borba oko pravopisa!) čisto okoreli i neće da kupuju ništa što s onu stranu Velebića ovamo dolazi«.[90] Pored onog, što smo rekli, postojalo je kod starijih i pitanje pravopisa, t. j. novi pravopis, koji je smetao. To su razlozi, i ništa drugo smetnji prodaji knjiga iz Zagreba. Zadnje pismo iz Zadra, barem zadnje ne ljubavno sačuvano pismo, uputio je Preradović St. VRAZU s datumom od 17. lipnja 1847., dakle 3 dana prije odlaska iz Zadra u Vidam (Udine). U ovom pismu moli Vraza, da mu nađe negdje 200 fr. sr., jer mora da vrati, što je on s još jednim oficirom potpisao nekom »prokletom Svetonju«, koji ih »varavom mienicom prevari«, jer zbog toga može imati neugodnosti.[91] Na kraju ovog poglavlja treba reći, da je Preradoviću St. Vraz pomogao, našao novce, da ga spase iz neugodne situacije.[92]

Odnos Preradovićev prema »Zori dalmatinskoj« u god. 1847. uglavnom nije mogao biti naročito aktivan, jer je on čitava prva četiri mjeseca bio izvan Zadra, pa nije ni mogao biti u »Zori« aktivniji. Ali znamo, da je Preradović postajao sve nezadovoljniji sa »Zorom« i Antom Kuzmanićem, noseći u sebi iskustva od 1844.–1846. Zbog toga na upit Ivana KUKULJEVIĆA, što je sa »Zorom dalmatinskom«, Pre-

[86] Vj. *Maštrović*, o. c., 52
[87] Građa, I, 135.
[88] Građa, I, 131–132.
[89] Građa, I, 132–134.
[90] Građa, I, 134–135.
[91] Građa, I, 137–138.
[92] Građa, I, 138–139.

radović mu u pismu od 26. travnja 1847. odgovara: »Što se *Zore* tiče, sve je zaludu; ja sam radio koliko sam mogao, to moje pjesme najviše dokazuju. Gdje bedastoća u društvu s tverdokornostju vlada, tu pamet ništ učiniti nemože, nego mora se vremenu ostaviti da ono izravna.«[93] To se odnosi na Antu Kuzmanića, koji je bio pošten čovjek, neki idealista, patriota, ali tipični predstavnik starog vremena, i još k tome tvrdoglav, pa nikako nije htio popustiti u pitanju pravopisa. U Zadru pogodnijega znalca hrvatskog jezika iz Dalmacije nije bilo, ne vjerujem, da ga nisu znali pronaći, pa je »Zora« poslije Valentića opet pripala Kuzmaniću. Kako smo kazali, to je pogodovalo austrijskoj vlasti, ona ga je podržavala, pa se Kuzmanić osjećao jačim u provođenju svojih ideja. – U ovoj godini Preradović je o »Zori« pisao i Ljudevitu Gaju dosta opširno. Gaj ga je molio, da se pobrine, ne bi li »Zoru« »pravim putem uputio u svetoj sverhi ukupnih naših željah«. Preradović mu odgovara, da bi to lako bilo »da ovdie imade ljudih, koji pametne razloge i priateljska naputjenja primaju. Ali ovdie je pusta bezumnost zavladala s onim glavama, koje tobož ruke u tom poslu imadu.« Ako im se nešto kaže, oni će vam odgovoriti: »Što će nami Hrvati; mi smo si sami dosta; bili smo i dosad bez njih; oni niesu nas pitali, kad su taj svoj novi pravopis uveli, šta da mi sad po njihovoj se volji ravnamo.« »Urednik je, znate, čoviek, koji sve u sebi ima (tako on veli) i njemu ne treba nikakva svjeta«, nazivajući ga »tverdoglavinom«. »Za sad Zori lieka nije i ona će ovako bolujuć ... propasti morati. Ali nemojmo zato nad Dalmaciom zdvojiti. Njezina mladež bolje razumie svoj viek nego ostarele glave, kojima samo ono miriši, što starinom udara« ... Iako se sada knjige za škole tiskaju »starim dalmatinskim pravopisom«, učenici će »svoje sadašnje učitelje pameti naučiti« ... Spominjući A. Kuzmanića i Š. Starčevića, kaže, da će im potomstvo reći: »Budi im zemlja lahka, gdje su teško sagriešili«.[94]

Kako se vidi, Preradovićeva je kritika oštra, ali u osnovi pravedna. On utvrđuje, da je tu sociološki ustvari borba između starih, koji skupa s tuđinskom vlašću imaju sve u rukama, koji su vezani tvrdoglavo za neke pokrajinske prestiže i stara gledanja, i mladeži, koja bolje razumije novo vrijeme, ali bez vlasti, dapače protiv službene vlasti, nepriznata, ne može ništa da promijeni, ali će – kako kaže Preradović – »svoje sadašnje učitelje pameti naučiti«. Prema tome, ovdje je normalna borba generacija na kulturnom polju, jer političke vlasti mlađi nisu ni imali, u uvjetima potčinjenosti zemlje, u kakvoj je situaciji bila Dalmacija, dok je prekovelebitska Hrvatska bila u boljim političkim prilikama, ma kako one bile loše. Prema tome, ovdje se ne može izvoditi politički račun, da bi ova starija generacija bila protiv sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Oni uime prošlosti i zbog prvenstva, gdje ono nema mjesta, ne razumiju novo, pa ga i zabacuju. Da nije Dalmacija živjela blizu 400 godina u ropstvu i tami Venecije, koju je zamijenila

[93] Građa, I, 129.
[94] Građa, I, 132–133.

Austrija (računajući i francuske vlasti u pogledu širenja talijanskog jezika!) s posebnim ciljevima: *odvajati*, bilo bi drukčije, jer bi suprotstavljanje starome bilo brojnije, energičnije, pa i uspjeh veći za nove generacije.

U posljednjem svome pismu iz Zadra, Preradović Vrazu piše (17. VI. 1847.), da su mjesto njega u Zadar došli »drugi naši književnici t. j. gos. kap. Rukavina i dokt. Augustinović i ostati će ovdie u posadki. Sad bi Zora dva pomoćnika više imala, da bi njezin urednik te ljude k sebi privesti znao, ali se ovako bojim, da će svaki na svoj mlin vodu tjerati a Zora bez vode neće moći ni toliko samljeti da bi se kukavna pogača ispekla. Ja si perem ruke i neću više u taj posao perste zabadati dok god nevidim da na kormilu Zori čoviek nestoji, koji pameti popušta«.[95] Kako znamo, kapetan Ilija Rukavina Ljubački bio je i dosad suradnik »Zore dalmatinske«, pišući gramatičke priloge kao nestručnjak, dok je Đuro Augustinović kao liječnik, novotar u pravopisu, bio antipod ne samo Kuzmaniću, već i svima onima, koji su slično mislili,[96] zbog toga mislim, da »Zora dalmatinska« u ovoj dvojici, sve kad ih ne bi imala u popisu suradnika, po mom sudu ne bi bila ništa izgubila. Naprotiv, s Preradovićem je toliko moralno dobila, da ga ovakvi pisci nisu nikako mogli zamijeniti. Preradović je dobro mislio, kad je kazao, da bi ih trebalo privesti »Zori«, smatrajući da joj svaki prijatelj može u nečemu pomoći.

Preradović u istom pismu nastavlja, da »kako je čuo, bit će opet s novom godinom promiene, jerbo izdavatelji Zore vide da na ovaj način Zora postojati nemože. Ja sam Battarima dosti prodikovao i njima rastumačio da pravopis sveobći za Zoru je conditio sine qua non i oni to uvidjaju, ali ne znadu si pomoći neimajuć čovieka u Dalmaciji koji bi kadar bio Zorom upravljati a boje se koga inostranca dozvati, da ne uvriede samoljubive Dalmatine.«[97] Kako se vidi, Preradović je priželjkivao promjenu u redakciji »Zore dalmatinske«, a novi pravopis shvatio ispravno, kao conditio sine qua non, braći Battara savjetovao, »dosti prodikovao«, da s Kuzmanićem »Zora« ne može napredovati, ali sve skupa razbilo se tobože o to, što u Dalmaciji nije bilo čovjeka, koji bi mogao uređivati »Zoru«. Ovdje je Preradoviću izbjeglo, da istini pogleda u lice: da dalmatinsko namjesništvo nije htjelo novi pravopis, da je cenzura – što smo vidjeli – nametala neke članke, koji su branili austrijske želje, a da je urednik Nikola Valentić izišao iz »Zore« pod sumnjom, barem našom u ovome času, da je, uvođenjem novoga pravopisa, htio opovrgnuti naredbu vlasti. Sve ovo skupa upućuje na to,

[95] Građa, I, 137.

[96] Vj. *Maštrović*, o. c., 54–55: Augustinović je tiskao u Zadru: »Poziv Dalmatincima na poslovanje u svom materinskom jeziku«, Zadar 1848. – Usp. Lj. *Maštrović*, Filološki i književni rad Đure A(u)gustinovića, *Zadarska revija*, IV/1955, br. 3, 135–141.

[97] Građa, I, 137.

da bi svako naprednije lice bilo skrhalo vrat, barem za neko vrijeme, jer bi došlo u sukob s politikom Austrije, i to s odlučnom voljom njezinom, koju bismo mogli nazvati glavnom: sprečavati ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Zbog toga se nisu trpjeli novotari, već se tražilo ono, što se i doista lako nalazilo, pristalice staroga. Prema tome nije vidio Preradović točno, kad je kazao, da u Dalmaciji nije bilo ljudi, koji bi zamijenili Kuzmanića, jer bi svi novi, napredniji, pristaše novoga pravopisa svršili, kao što su i oni prije – nestajali. Zar nije i sam I. A. Kaznačić – kako smo vidjeli – čudno prestao biti urednikom »Zore«, kad je najedamput otišao iz Zadra, i nije se htio vratiti pod raznim izlikama! Tu možemo, što je važno – po mom uvjerenju – i moramo pretpostaviti *mig odozgo*, koji Kaznačić ni Preradoviću ne će biti saopćio! Da pak Preradović nije gore svršio, da ga nije lično pogodio kakav premještaj zbog njegova rada u »Zori« i zagovaranja novoga pravopisa, ima se pripisati poznanstvu sa ženom namjesnika Turszkoga, kako nam očito govori i onaj izvještaj zadarske policije Seldnitzkome iz god. 1846., gdje se njegova bliža suradnja sa »Zorom dalmatinskom« nije spominjala, iako je isključeno, da o tome policija ništa nije znala. Prema svemu navedenome, kao i to, da časopis »Maslina« nije bio odobren, upućuje nas na to, da se legalno ovdje malo moglo učiniti.

U istom, posljednjem pismu St. Vrazu iz Zadra, Preradović javlja još jednu zanimljivu činjenicu, da je povodom svoga odlaska iz Zadra i Dalmacije Preradović napisao neku pjesmu, kojom se htio oprostiti s Dalmacijom »i bio ju predao Kuzmaniću, da ju metne u Zoru. On ju nehtiede primiti u Zoru a ja ne nehtieći po njegovoj volji popraviti, uzeo sam ju natrag«, te je šalje Vrazu za Kolo.[98] Kuzmanićev odnos prema Preradoviću, prema onome, koji je bio zaslužan, da je Zora pri izlasku bila primljena onako, kako je bila dočekana, Kuzmanić mu vraća u god. 1847. ovako, što može značiti, da je bio jak na uredničkoj stolici. On je to mogao biti samo po onima odozgo, nikako po svojoj vrijednosti i popularnosti, jer su se ti krugovi nekako morali izraziti, da ne će dopustiti dalje eksperimente s novim urednicima, kad im se opet vratio njihov najbliži čovjek – A. Kuzmanić.

Istražujući, koja je to pjesma, koju je Kuzmanić odbio Preradoviću, našao sam, da je to pjesma *»S Bogom«*[99]. Sad se moramo upitati, zašto

[98] Grada, I, 137.

[99] *Kolo*, članci za literaturu i umětnost i narodni život, knjiga V, str. 64–65 s legendom o tome, kako je 20. lipnja 1847. napustio Petar Preradović Zadar. »Po njemu je Dalmacija izgubiła jednog od svojih glavnih duševnih stupovah, a vile dalmatinske pervog svog ljubimca s krila svoga.« Dalje se u ovoj bilješci spominje ono, što je Preradović spomenuo u svom posljednjem pismu iz Zadra St. Vrazu, a to znači, da je bilješku sastavio prema spomenutom pismu sâm urednik »Kola« St. Vraz. – U Vodnikovu kritičkom izdanju Djela Preradovićevih, I, str. 136, bilješka, kaže se, da je rukopis pjesme »S Bogom« datiran: »U srpnju god. 1847«, što je pogreška Preradovićeva ili Trnskoga, jer je pjesma nastala prije posljednjega pisma Vrazu, koje je datirano: »U Zadru 17. Lipnja 1847«, u kojem Preradović priča o svom sukobu

je Kuzmanić odbio da tiska tu pjesmu u »Zori«, odnosno zbog čega je to učinio. Ne ulazeći u umjetničku vrijednost pjesme, jer to ni Kuzmanić nije ocjenjivao, njega je mogao dirnuti samo sadržaj pjesme. Prve četiri kitice nisu mogle imati zamjerke sa strane Kuzmanićeve, jer je tu pozdrav, koji je i on mogao potpisati. U petoj strofi Preradović kaže: ... »Vaša zemlja *udovica* – Opet posta tad nevjesta, – Udade se u svoj rod«.[100] Mislim da je jasno, da Kuzmanić nije htio priznati, da je *Dalmacija udovica*, jer je takvo gledanje bilo i službene cenzure[101], kao i vlasti austrijske. U sedmoj kitici Preradović kaže: »Ne pitaste: tko je prvi?«, što je otvoreni napadaj na t. zv. prvenstvo, starinu i slične nekorisne sentimentalnosti, koje je podržavao zajednički neprijatelj – Austrija – i Dalmacije i Hrvatske (uže), da bi stvarao nesuglasice i tako postigao svoj cilj: divide et impera! Deveta strofa je, po mom sudu, čitava po intonaciji, a sadržajno zbog nekih riječi bila za Kuzmanića neprihvatljiva:

Ja vam ne ću da govorim
Na polasku *oštrom rieči;*
Razum bi vas pokarao,
Al se srce tomu prieči:
Ljubit valja uviek svog!

Kuzmanić se sigurno ljutio na to, da bi Dalmacija zaslužila *oštre riječi*, kao i na to, da bi Dalmatince *razum pokarao*, pa čemu onda neka sentimentalnost, da *ljubit valja uviek svog!* To je sigurno sve ono, što je Kuzmanić tražio od Preradovića da promijeni, a ovaj nije prihvatio. Kako je naprijed rečeno, to je u istom duhu *dizanja dalmatinstva* i stavljanja u opreku s jedinstvom hrvatskih zemalja, da posluži tuđinu da uzdrži status quo, što nije konveniralo naprednim hrvatskim krugovima ni u Dalmaciji ni u užoj Hrvatskoj, kojima je novi pravopis bio sredstvo, da se jedinstvo postigne.

Pjesnik Petar Preradović je; dakle, pjesmom »S Bogom«, na rastanku s Dalmacijom (i Zadrom) ne samo pozdravio tu pokrajinu, u kojoj se

s Kuzmanićem, i kaže, da je šalje Vrazu za *Kolo*. prema tome, ona je nastala *prije* toga datuma, vjerojatno u prvoj polovici lipnja god. 1847.

God. 1847. nastala je u Zadru i pjesma *»Krasno jutro«*, koju je Preradović namijenio za album Dragojlice Kaznačić. U pismu I. A. Kaznačiću od 29. V. 1847. kaže: »Piesmu za tvoje Dragojlice album (»Krasno jutro«) poslat ću ti prie nego pođem (= iz Zadra! op. J. R.) svakojako« (Građa, I, 136). – Br. *Vodnik* (P. Preradović, Djela, I, 248) kaže, da je prvi put izašla u »Danici« 1847. br. 43. – U album Dragojlice Kaznačić pjesmu je Preradović napisao svojom rukom: »Prepisao u Dubrovniku 12og 10og 1848. P. Preradović.« Ovo znači, da Preradović obećanu pjesmu Dragojlici Kaznačić nije dospio prepisati poslije obećanja, nego tek kad je došao u Dubrovnik. Prema tome netočne su kombinacije oko nje, kao i g. 1848. na prijepisu RSK (*Vodnik*, o. c. 248). Usp. Josef *Matl*, Preradović, Kukuljević, Düringsfeld in Dubrovnik, *Zbornik iz Dubrovačke prošlosti M. Rešetaru*, Dubrovnik 1931, 370–372).

[100] Kurziv je moj. J. R. Kako ovdje, tako i dalje u ovoj pjesmi.

[101] Usp. J. *Ravlić*, Iz književne prošlosti Zadra, *Građa*, 24, str. 229–236.

on vratio svome narodu, već je osudio dotadašnji rad protiv jedinstva hrvatskih pokrajina i kazao put u budućnost: ljubiti uvijek svoj rod! Ovo je bila Preradovićeva lozinka do kraja života. Tu je potrebu Preradović mogao vidjeti iz razgovora s Ivanom Kukuljevićem u Milanu, iz 14-dnevnih rasprava sa Špirom Dimitrovićem i s drugovima, iz općih prilika prema Hrvatima i južnim Slavenima u Austriji, a naročito ga je Dalmacija morala u to uvjeriti, napose prilike toga doba u Zadru.

*

Prije nego zaključimo ovo poglavlje, treba se upitati, da li je ovo zadnji boravak Preradovićev u Zadru? Prema dokumentima nije! Kad je Preradović mogao biti u prigodi da posjeti ponovo Zadar? Po mom sudu, kad se vjenčao u Dubrovniku (11. listopada 1848.), možda je mladi par pošao da vidi Zadar, u kome su proveli dane svoga poznanstva i kao vjerenici, kojih se zaljubljeni parovi najviše sjećaju, ali kako nemamo ni dokumenata ni indicija o tome, ne možemo reći ništa.

Zbog nenadane smrti Preradovićeve kćerkice Slavice i žene mu Pavice on je na poziv rodbine došao iz Beča u mjesto Motta, nedaleko Venecije i Trevisa u Italiji. U tim teškim časovima Preradović je tu bio 14 dana, a da je mogao posjetiti samo grobove svojih milih. Tu je Preradović napisao svoja sjećanja na malu Slavicu i svoju ženu Pavu. U njima opisuje svoje milo dijete i svoju ljubljenu ženu, kazavši nam, kako su prestale živjeti. Ovom prigodom na kraju tog dokumenta Preradović piše: »Am 28. Mai in der Früh besuchte ich nochmals ihr Grab und die Stelle ihres Todes und reiste n. m. nach Treviso und Venedig ab, um am 29. von Triest mit dem Dampfschiff nach Zara abzugehen und dort die Verwandten der Verstorbenen zu besuchen.«[102] Iako ove riječi Preradovićeve iz 1855. nemaju dokazne moći, da je bio u Zadru, one nas uvjeravaju, da će biti bio u Zadru pod dojmom tragične smrti svoje žene. Ovo bi bio drugi, sigurniji boravak Preradovićev u Zadru, kad u Zadru nije bilo više »Zore dalmatinske«, kao ni njegove Pave, koja ga je tako nenadano ostavila. Zadar mu je sigurno zbog lijepih uspomena ostao trajno u sjećanju.

Još jedamput je Preradović došao u vezu sa Zadrom, ali u njem nije bio. To je bilo kad je 15. II. 1862., poslao molbu Namjesništvu u Zadar zbog informacija, da li su Preradovići u Dalmaciji, ukoliko ih je bilo, imali titul »plemenitaša« (v. Zadarska revija, god. 1958.).

[102] Rudolf *Jagoditsch, Zur Petar Preradović – Forschung, Wiener Slavistisches Jahrbuch*, Herausgegeben vom Seminar für slavische Philologie an der Universität Wien durch Rudolf Jagoditsch, Erster Band, *Festschrift* zur Hundertjahrfeier der Lehrkanzel für slavische Philologie an der Universität Wien, 1849–1949, Wien 1950, str. 205. – Prof. Jagoditsch donosi: Preradovićev »Memorial«, Pavičino pismo prije smrti i ispis iz službene veroneske novine o slučaju Pave Preradović na str. 198–205, sa svojim kratkim uvodom, 195–198.

III

Dok smo u prvom poglavlju vidjeli, *što* je Preradović mogao primiti od svojih drugova iz ilirske ideologije hrvatskog pokreta i *tko* je na nj utjecao, u drugom se poglavlju pokazalo, *što* je sve Preradović u tome pravcu učinio u Zadru, s kim se iz Zadra dopisivao, u vezi s čim, a naročito što je on sve učinio, da bi »Zoru dalmatinsku« privukao u krilo novog pravopisa i tako je kulturno povezao s užom Hrvatskom i utro put i političkom jedinstvu hrvatskih zemalja u Austriji, i napokon – pored prvih pjesama na hrvatskom jeziku – Preradović je u Zadru izdao i prvu zbirku svojih pjesama, svoje *Prvijence*.

U ovom ćemo poglavlju govoriti najprije o tome, *što* je sve ušlo u Preradovićeve *Prvijence*, o vrijednosti tih pjesama i cijele zbirke, da zaključimo s vrijednosti zadarskoga perioda Preradovićeva rada u njegovu književnom ostvarenju općenito.

Pervenci, različite piesme od P. Preradovića u Zadru, tiskom Demarchi-Rougierovim, 1846. imaju svega 37 pjesama, od tih je 31 originalna pjesma i 6 prijevoda s njemačkoga, po jedna od raznih pjesnika. Od 31 originalne pjesme, iz »Zore dalmatinske« je uzeo 22, a od prijevoda 3, od ukupno 29 u »Zori« tiskanih pjesama (s prijevodima). Iz »Danice« je uzeo 2 originalne. U *Prvijencima* ima novih (prvi put tiskanih) pjesama: 7 originalnih i 3 prijevoda.[103] Prema ovim podacima Preradoviću je za *Prvijence* poslužio gotovo sav njegov tiskani rad u »Zori dalmatinskoj«, koji je probrao, a zbirci nadodao ono, što je ona po njegovu sudu morala imati, kao npr. *posvetu*, pjesmu *Prvijenci* i još nekoliko njih zbog toga, da budu zastupane sve nijanse u prvom redu patriotska osjećanja, ili koje je imao gotove, a inspirirala je svakidašnjost, bliža ili dalja, jer se tu radi samo o rodoljubnim pjesmama.

Prvijenci su posvećeni »krasnome spolu jugoslavjanskog naroda u slici ljube moje«, t. j. preko Pavice de Ponte čitavome ženskome spolu jugoslavenskom. U *Posveti »Pervenaca«* kaže to isto:

Sve, što ovdje sastavio jesam,
Sve u tebi, dušo, izvor ima,
U Tvom kipu, kao u zrcalu,
Vidjet možeš svaku ovih pjesam',
Sve s' u Tebi, jer si Ti u svima.

To isto ponavlja u posljednjoj kitici: »Ja sam žica samo, ono glasim, – Što u meni budi slika Tvoja«.

Ma kako da je ovo u biti istina, ipak se to odnosi u prvom redu na ljubavne pjesme, odnosno na I. dio *Cvietje*, a od drugoga dijela »Bilje« na one, koje su autobiografskog značenja, a on je povezao s dragom, kao što može biti »Putnik«, »Vilin san«, »Majka kod kolijevke« i slične.

[103] *Vodnik* u kritičkom izdanju Preradovićevih djela, II, 232, kaže, da je Bürgerova »Leonora« prvi put tiskana u »Prvijencima«, ali je to pogreška, ona je prvi put objavljena u »Zori dalmatinskoj«, god. 1845., br. 48, str. 377.

U drugom dijelu, zatim, ima onakvih pjesama, koje su nastale pod utjecajem dnevnih događaja, kao »Zora puca, bit će dana«, »Dalmatin«, i sl., nadalje političkog stanja u Hrvatskoj i Dalmaciji i u vezi s njihovim odnosima, »Braća«, »Izdajica«, »Proljetna pjesma«, »Djed i unuk«, pa napokon onakvih, koje su južnoslavenskog ili općeg slavenskog značenja, »Kosovo polje«, Pčele slavjanske«, i t. d. – U III. dijelu, *Presadi*, Preradovića je poticala na prijevod ljepota pjesme i njezina primjenljivost na naše prilike: *Udaljenoj* (Lenau), *Čeznuće* (Schmidt v. Lübeck) i dr. odnosno priznata vrijednost neke pjesme: *Leonora* (Bürger).

Koliko pojedine pjesme Preradovićeve, kao što je »Zora puca, bit će dana«, a naročito »Putnik« (»Zora«, 1844, br. 30) i neke ostale, doživjele su veliki uspjeh. Stanko Vraz, koji je imao tanahan osjećaj, da ocijeni vrijednosti neke pjesme, Preradovića zove »osobiti poetički um«, »prekrasan poetički duh, kojega ja metjem (polag moga suda) na pročelje našeg Parnassa, i vrědan je da bude kolovodja u kolu vila slovinskih. Pěsma njegova »Putnik« ... kruna je sviuh pěsamah nove naše škole, najsvětliji alem na kruni nove poesie ilirske«.[104] O *Prvijencima* pisalo je malo njih u javnim časopisima ili novinama. Mislim, da je prvi, koji se osvrnuo tom prigodom na Preradovića, ne spominjući posebice *Prvijence*, bio Giovanni Franceschi u svom časopisu *»La Dalmazia«*, govoreći s naročitom pohvalom o Preradoviću kao čovjeku i pjesniku. Možda ga je u Zadru i lično poznavao. U nastavku svoga članka, koji je tiskan na prvom mjestu, donosi u prijevodu Jakova Ćudine na talijanski jezik Preradovićeve pjesme *Miruj, miruj srce moje* i *Veseo danak*.[105] Druga recenzija je izašla u tada raširenoj *Danici* hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoj, a napisao ju je D. U tome prikazu hvali *Prvijence*, te ističe osobito »Kosovo polje« i »Vilin san«. Naziva »ove proizvode jednoga krěpkoga i uprav poetičnoga duha«, »da služi na ures našemu mladjahnomu književstvu i usporediti se mogu s najizvarstniimi proizvodi naših najboljih spisateljah noviega vremena.«[106]

Iako su ovi prikazi nestručno pisani, te nas danas ne zadovoljavaju, ipak su oni svojom pohvalom i svojom usporedbom rekli, što su njihovi pisci mislili: da se pojavio pjesnik, koji nije, kao što su mnogi ostali suvremeni-stihotvorci.

Pošto smo naveli suvremene kritike *Prvijenaca*, prijeći ćemo na objektivniji sud, na mišljenje hrvatskih antologičara o pojedinim Preradovićevim pjesmama, zapravo o onima zadarskoga perioda. Ne ulazeći

[104] St. *Vraz* u pismu Erbenu od 1. travnja 1844., a u dopuni od 16. travnja 1844., St. *Vraz, Děla*, V dio, Zagreb 1877, str. 347–348. St. Vraz se o Preradoviću tako izrazio u privatnom pismu, pa moramo odbiti i najmanji dio običnog poštovanja, koje čovjek u objavljenim napisima može imati.

[105] G(iovanni) *Franceschi*, Poesia, *La Dalmazia*, foglio letterario economico, Zadar II/1846, br. 19, str. 145. – Prijevodi pjesama Preradovićevih od Jakova Ćudine su na str. 145 i 146.

[106] D. (Demeter?) Ilirsko književstvo, *Danica horvatska, slavonska, dalmatinska*, Zagreb XII/1846, br. 40, str. 161.

u sve kriterije, kojima su se služili antologičari, jer tome ovdje nema mjesta, jedno stoji, da su oni u svoje antologije birali one pjesme Preradovićeve, koje su bile po njihovu mišljenju najbolje. Ovdje ne ćemo ispitivati, da li su i u kolikoj mjeri potpadali pod utjecaj svoga vremena, jer antologije moramo shvatiti u prvom redu kao izraz ukusa pojedinog antologičara, iako je antologičara, kao i svakog čovjeka teško izolirati u njegovu vremenu.

Prva je naša antologija Augusta Šenoe, *Antologija pjesničtva hrvatskoga i srbskoga narodnoga i umjetnoga* s uvodom o poetici, sastavio – u Zagrebu, Matica hrvatska, 1876. U ovoj je antologiji podijeljeno narodno i umjetničko pjesništvo po vrstama i podvrstama sve do Šenoina vremena. Prema tome antologija je rađena dosta široko. U nju su ušli danas zaboravljeni pjesnici, što je značilo, da su oni u svoje vrijeme nešto značili. Tu su, pored boljih imena, Ljudevit Gaj, Mato Topalović, Ilija Okrugić, Dragutin Galac, Velimir Gaj, i dr. To nam pokazuje i jedno od Šenoinih mjerila pri stvaranju te antologije. Prema ovakvu mjerilu Šenoa je uvrstio 17 Preradovićevih pjesama (pored toga jedan epigram i Urvinu planinu iz »Kraljevića Marka«). Među njima su iz prvog, zadarskog perioda: *Miruj srdce, Mrtva ljubav, Pet čaša, Zora puca, bit će dana* i *Putnik*, t. j. malo manje od trećine sviju pjesnikovih pjesama u antologiji. Jedina pjesma, koja nije iz *Prvijenaca*, jest *Pet čaša*, ali koja je napisana 1847., u vrijeme Preradovićeva boravka u Zadru.[107]

Druga je ona Huga Badalića, *Hrvatska antologija* (Zagreb 1892), za koju je Badalić izabrao 20 Preradovićevih pjesama iz raznih perioda pjesnikova stvaranja. Među tim pjesmama ima *šest* iz prvog, zadarskog perioda Preradovićeva, i to (idući njegovim redom antologije): *Miruj, miruj srce moje, Mrtva ljubav, Zora puca, bit će dana, Pet čaša, Pjesnik, Putnik* i *Djed i unuk*. Kako vidimo, Badalić je od 20 pjesama iz zadarskog doba Preradovićeva uzeo 7, dakle, više od trećine.

Kako se antologije ne pojavljuju često, prošlo je više vremena, dok se pojavila antologija Preradovićevih pjesama u izboru Branka Vodnika (Zagreb 1922). U njoj je sastavljač donio svega 41 pjesmu, a iz prvog perioda: *Zora puca, Putnik, Djed i unuk, Proljetna pjesma, Mrtva ljubav, Kosovo polje, Četiri vrela, Ribar, Majka kod kolijevke*, uzeo je 9 pjesama. Ako se uzme, da je to antologija Preradovićevih pjesama, onda nam je jasno, da je sastavljač imao Preradovića prikazati u svim fazama, pa je skoro četvrtina pjesama iz prvog perioda, najnerazvijenijeg, kad je Preradović tek počeo da radi, onda mi se čini, da je taj period dobro zastupan, odnosno da je Vodnik taj period dolično cijenio.

U *Antologiji novije hrvatske lirike* (1830–1930), (Zagreb 1934), koju je sastavio Mihovil Kombol, Preradović je zastupan sa 7 pjesama, među kojima je *Mrtva ljubav* iz zadarskog perioda.

[107] Petar Preradović je poslao tu pjesmu Gaju za »Danicu« u pismu od 19. svibnja 1847., pa kako nije tiskana u »Danici«, Preradović je kasnije požurivao (Građa, I, 134, 142).

U *Izabranim pjesmama* P. Preradovića, koje je Matica hrvatska izdala (Zagreb 1956) za školske potrebe u svojoj kolekciji *Hrvatski pjesnici*, u redakciji i izboru Dragutina TADIJANOVIĆA, između 35 pjesama iz prvog ih je perioda 5. Kako je trebalo da knjiga prikaže i pjesnika kroz sve periode, onda smatramo, da je početni period relativno dobro zastupan i da je sastavljač taj period cijenio.

Napokon da uzmemo zadnju *Antologiju novije hrvatske lirike*, I, (Beograd 1956), koju je priredio Mihovil KOMBOL, a koja ide kao i već spomenuta njegova antologija od 1830., ima samo *Mrtvu ljubav* iz početnog perioda Preradovićeva. To pokazuje, da je i u prvom periodu dao Preradović vrijednih pjesama za antologiju, pa i po strogom kriteriju Kombolovu.

Ovim sam htio kazati, kako je Preradović bio cijenjen kod naših antologičara i nekih sastavljača izbora njegovih pjesama, da historijski utvrdimo, da je bio općenito cijenjen (nekad i preuveličan!), ali da je i pod jačim kriterijem estetskim, u prvom redu od njegove *lirike*, ostalo dobrih pjesama.

Prema svim navedenim izborima njegov je prvi, zadarski period, ma kako bio početnički što se svladavanja jezika i našeg izraza tiče, značajan u razvoju njegove pjesničke ličnosti. U ovom periodu (1844–1846), odmah poslije prvih pjesama – onog pozdrava, koji nam se nije sačuvao, i *Poslanice Špiri Dimitroviću*, što je prilično nesamostalna po pjesničkoj dikciji – Preradović je dao pjesama dvojaka reagiranja: *općeg društvenog značenja* i užega, *autobiografskog*. Pjesme općeg društvenog značenja su rodoljubive, kulturno-prosvjetne, političke u vezi s tadašnjom ideologijom postavljenom u ilirskom periodu, o dizanju kod nas narodne i političke svijesti, prosvjećenju, o prikupljanju hrvatskih dijelova rasparčanoga hrvatskog organizma i južnoslavenskoga povezivanja do slavenske uzajamnosti. U okviru ovog značenja jesu: »Zora puca, bit će dana«, »Putnik«, »Pjesma suncu«, »Braća«, »Izdajica«, »Djed i unuk«, »Pčele slavjanske«, »Kosovo polje«, »Četiri vrela«, »Pet čaša« i t. d. Sve su ovo pjesme, koje je još onda znao i svaki prosječni kulturni građanin, a kasnije se to znanje učvršćivalo, tako da je svaki naš srednjoškolac, pa i šire, svaki naš čovjek s osnovnom školom i nešto kulturnoga iskustva, poznavao te pjesme, kao stalni sadržaj svoje političke svijesti i kulturne djelatnosti. Preradović je tako ušao u najšire slojeve našeg naroda i pridonio vrlo mnogo onim idejama, za koje se zalagao. Tu leži veličina Preradovićeva: dao je u svojim pjesmama uz toplotu osjećanja ono, što je narodu trebalo u tom periodu njegova života.

Ljubavne pjesme Preradovićeve, iako se tiču samo njegovih ličnih ispovijesti, ipak su postale svojina svakoga, koji razumije tuđe osjećaje, a pjesnik je uspio umjetnički oblikovati svoje doživljaje. U svim najstrožim antologijskim izborima lirike nalazimo Preradovićevu »Mrtvu ljubav«, iz prvog perioda njegova stvaranja, uz neke kasnijeg datuma,

pa je Preradović u t. zv. čistoj lirici, baš u Zadru, stvorio male umjetnine neprolazne vrijednosti, ma kako više – općenito uzevši – refleksivan, nego neposredno osjećajan.

Prema svemu, što je izneseno, Preradović je u Zadru našao sebe, zaslugom, razumije se, onih, koji su oko njega nastojali prije toga. Zadarska sredina, baš zato što je dobrim dijelom bila otuđena, potakla je probuđene nacionalne osjećaje u mlada pjesnika kao suprotnost – a ne samo u tom gradu! – novih, pa i njegovih težnja. Iz tog nutarnjeg stanja počeo je odmah s općenitosti u prvom čisto hrvatskom časopisu u Dalmaciji (*Zora puca, bit će dana*), ali kako je u tom sklopu pojedinaca važan svaki od njih, nastavio je sa samim sobom (Putnik), ali to se nije ticalo samo njega nego i mnogih ostalih, zabludjelih kao i on što je bio. Borbom oko sebe i oko cjeline, koju je trebalo prodrmati iz letargije, Preradović je slao krijesnice u svijet, pa dižući sebe i druge, ostavio nam je baš iz tog doba, zadarskog perioda njegova stvaranja ne samo karakterističnih i važnih radova s obzirom na naš narodni razvitak, već i antologijskih pjesama i sa strožim kriterijem.

Ma da ne možemo reći, da je Preradović apsolutni spasitelj »Zore dalmatinske« na prvim njezinim koracima u život, ipak moramo priznati, da nije u Zadru bilo Preradovića, da bi »Zora« bila proživljavala još teže dane, pa je on bio onaj, koji se našao, da je u najkritičnijim časovima pomogne, boreći se za novi pravopis, dakle, na strani naprednih snaga u životu naroda.

Preradovićev život i rad u Zadru uvrstio je upravni centar Dalmacije u našu kulturnu sferu u času, kad je tuđa vlast nastojala da ga uspava i tako skrene s pravoga puta. Boreći se na strani novih narodnih elemenata, pridonio je kasnije uspjehu dalmatinskoga narodnog preporoda.

Preradović je iz Zadra bio povezan s raznim našim tadašnjim ljudima u Dalmaciji i preko Velebita, nastojeći povezati kulturnim vezama što jače Dalmaciju s prekovelebitskom Hrvatskom u doba, kad na to nije gledano dobro sa strane vlasti.

Na kraju, iscrpivši sve što znamo o Preradovićevu životu u Zadru, možemo reći, da je Preradovićev zadarski period najvažniji i subjektivno i objektivno u njegovu životu (pa čak i u sentimentalnim razlozima). Koliko god je Preradović iz Zadra učinio koristi našoj kulturi i našem životu, toliko je Zadar, ili kako on kaže šire, Dalmacija, utjecala na njega, da bi mogao ostvariti ono, što je bio naumio. Da ga teški život vojnički nije u tome ometao, možda bi ostalo više. I ovako možemo reći: Preradovićev zadarski period najvažniji je dio njegova života i rada, koliko objektivno toliko subjektivno.

SUMMARY

PETAR PRERADOVIĆ IN ZADAR

In this treatise the author presents the life and work of the Croatian poet Petar Preradović from the day his regiment was transferred to Zadar (1842). He likewise acquaints the reader with the relations of this poet to Špiro Dimitrović, active Austrian officer in the regiment »Karl Ferdinand« No. 51 stationed at Venice, who was an enthusiastic adherent of the Croatian Illyrian movement, and to Dimitrović's colleagues – Croats and Serbs. In Venice, active Austrian officers of the regiment »Karl Ferdinand«, headed by Špiro Dimitrović, as well as such officers of the regiment »Baron Bakonyi«, led by P. Preradović – naturally, also Croats and Serbs –, were discussing national questions, reading Croatian and Serbian folk-poetry and the works of A. Kačić Miošić, and discussing the question of Croatian spelling, deciding for that conceived by Lj. Gaj. In Venice, Preradović promised Špiro Dimitrović to send him from Zadar a poem entitled »Greeting« in Croatian language. This is actually *the first poem in Croatian* composed by Petar Preradović (1843), which, regrettably, has not been preserved. For this poem Preradović stated that »it is too poor as to its core and garment«, so he did not keep it.

In Zadar, having written the mentioned unpreserved poem, Preradović received – according to an agrement with Špiro Dimitrović – from the latter an unpreserved poem in which the author describes our poet and his colleagues – the Croatian officers in Zadar – as fighting against the Turks who have beseiged the city. To this poem Preradović answered with his »Epistle to Špiro Dimitrović«, a poem that has been held so far as the first written in Croatian language by Petar Preradović, whereas actually this is his *second* known poem.

In Zadar, besides his military duties, Preradović was concerned rather intensively with literary work in Croatian. At the request of Ante Kuzmanić, then editor of the journal »Zora dalmatinska« (»Dalmatian Dawn«) (1844–1849), Preradović composed for the first number (1st Jan. 1844) the poem »Zora puca bit' će dana« (»Dawn is breaking, there will be a day«). This poem soon became well known, and through it also its author. Since then, Preradović acted as regular co-worker on the mentioned journal. More, he was actually its unsigned editor, for Kuzmanić had fallen into disgrace both in Dalmatia and in the then Croatia, mainly on account of his adhering to the old spelling. For there was a new spelling in that time, conceived by Lj. Gaj. The new spelling aimed at improving relations between the South Slavic countries, so that by this means the cultural and political conscience of these peoples might be raised. Later, he assisted greatly the subsequent editor I. A. Kaznačić, and was himself for some time the only editor of »Dalmatian Dawn«. During his work on this journal Preradović was making efforts

to introduce Gaj's new spelling, but the Austrian governor vetoed it, so that after Nikola Valentić there again came Ante Kuzmanić, who was a conservative and fierce advocate of the old Dalmatian spelling and the »ikavian« dialect, and who, by his policy, largely contributed to the journal's fall.

In Zadar, Preradović had his first collection of poems printed under the title »Prvijenci« (Firstlings«), and when his regiment – now named »Count Gyulai« – was transferred to Italy, he left Zadar on the 20th June 1847. There, he fell in love and got engaged to Pavica de Ponte, whom he married in Dubrovnik on the 11th Oct. 1848. Later, the poet is likely to have returned to Zadar after the wedding, and most certainly so after the death of his first wife (end of May 1855).

